

מרכז בגין-סאדאת
למחקרים אסטרטגיים

ישראל והפלשתינאים -
השלב הבא

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים
אוניברסיטת בר-אילן
דיונים בביטחון לאומי מס' 17

ישראל והפלשתינאים - השלב הבא

© כל הזכויות שמורות
מרכז בס"א, אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן, ספטמבר 2004
ISSN 0793-1050

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים נוסד ע"י תומס א. הכט, ממנהיגי יהדות קנדה. המרכז מוקדש לזכרם של מנחם בגין ואנואר סאדאת, אשר בחזונם ובמעשיהם הביאו לחוזה שלום ראשון בין ישראל לבין מדינה ערבית. המרכז הוא גוף אקדמי עצמאי השואף לתרום לקדום הביטחון והשלום במזרח התיכון באמצעות מחקרים מכווני מדיניות בנושאי ביטחון לאומי במזרח התיכון. המרכז פועל ליד החוג למדעי המדינה שבאוניברסיטת בר-אילן.

סדרת הפרסומים "עיונים בביטחון המזה"ת" מהווה במה לעבודות אקדמיות הראויות לתשומת לב הצבור החושב. סדרת הפרסומים "דיונים בביטחון לאומי" מביאה לצבור את תוכן ההרצאות שהושמעו בכנסים שהמרכז מארגן. תוכן החוברות משקף כמובן את דעת המחברים בלבד. באמצעות הפרסומים, הכנסים, ימי העיון והסמינרים מתכוון המרכז לעורר דיון ציבורי וחשיבה מסודרת בנושאי שלום וביטחון במזרח התיכון.

ועדה מייעצת בינלאומית

מייסד המרכז ויושב ראש הוועדה המייעצת: תומס א. הכט
חברים: אלוף (מיל') אורי אור, פרופ' משה ארנס, גבי נרי בלומפילד, סר רוברט רודס גיימס, גנרל אלכסנדר מ. הייג, מר רוברט הכט, גבי מריון הכט, מר שלמה הלל, סנטור יוסף א. ליברמן, מר רוברט ק. ליפטון, אלוף (מיל') דניאל מט, מר בריאן מולרוני, פרופ' יובל נאמן, השגריר נורמן ספקטור, גבי מדליין פהר, מר סימור ד. רייד, השגריר מאיר רוזן, השגריר זלמן שובל, רב-אלוף (מיל') דן שומרון, מר יצחק שמיר, מר מוזי וורטהיים.

ועדה אקדמית מייעצת בינלאומית

דזמונד בול האוניברסיטה האוסטרלית הלאומית, אליוט א. כהן אוניברסיטת גונס הופקינס, סטיבן ר. דיויד אוניברסיטת גונס הופקינס, יחזקאל דרור האוניברסיטה העברית, לורנס פרידמן קינגס קולג', רוברט ג. ליבר אוניברסיטת גורגיסאון, ג'ון ג. מרשהיימר אוניברסיטת שיקגו, ברוס מ. רוסט אוניברסיטת ייל.

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופ' אפרים ענבר
חוקרים בכירים: ד"ר זאב בונן, פרופ' איתן גלבווע, פרופ' סטיוארט א. כהן, ד"ר עמיקם נרמני, ד"ר מקס סינגר, פרופ' שמואל סנדלר, ד"ר ג'ונתן פאקס, ד"ר גיל פיילר, ד"ר הלל פריש, ד"ר אבי קובר, אלוף (מיל') אברהם רותם, ד"ר דני שוהם, פרופ' ג'רלד שטיינברג, ד"ר שלמה שפירא
חוקרים: ד"ר זאב מגן, ד"ר מרדכי קידר, ד"ר ג'ונתן ריינהולד, ד"ר רון שליפר
מונאם קשרי חוץ: דוד מ. וינברג
מריכזת: חוה וקסמן-כהן
עורכת גרפית: אלישבע בראון
מ'כירה ראשית: אלונה ברינר רוזנמן

מבוא

אחת המטרות שהציב לעצמו מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, הנה העמקת הדיון הציבורי בנושאי חוץ וביטחון. במסגרת זו נערכים ימי עיון, הפתוחים לקהל הרחב.

הסוגיה הפלשתינאית נשארת על סדר היום הציבורי של ישראל וככל הנראה לא ימצא לה פתרון בזמן הקרוב. חוברת זו היא קובץ הרצאות, שנישאו בערב העיון ב"א טבת תשס"ד (5 בינואר 2004) בנושא "ישראל והפלשתינאים – השלב הבא". בתקופה שבה מדינת ישראל ניצבת בפני אתגרים רבים ובעיות מורכבות בנושאי ביטחון, יום עיון זה היווה ניסיון למקד את המבט על המערכת הפוליטית הכושלת שהקימו שכנינו הפלשתינאים ועל הדרך בה עלינו לכלכל צעדינו בעימות המר שיש לנו אתם.

פרופ' אפרים ענבר
מנהל המרכז

תוכן

1. המורשת הפוליטית של ערפאת
ברי רובין
עמ' 5
2. מדוע מלחמת אזרחים פלשתינאית עשויה להיות רצויה
סטיבן דיוד
עמ' 11
3. מימון הטרור הפלשתינאי
גיל פיילר
עמ' 17
4. זווית הראייה האירופית
קלאוס בכר
עמ' 21
5. האם שעון החול אוזל לפתרון "שתי מדינות לשני העמים"?
יוסי אלפר
עמ' 27
6. יחסי ישראל והפלשתינאים לאן?
שמואל סנדלר
עמ' 33
7. העימות הישראלי-פלשתיני – האם יגיע לקצו?
עמוס גלעד
עמ' 39

המורשת הפוליטית של ערפאת

ברי רובין

בכוונתי לדון במורשת שמשאיר אחריו יאסר ערפאת לפוליטיקה הפלשתינאית בטווח הארוך, וכיצד היא עשויה להשפיע על פוליטיקה זו אחרי שהוא ייעלם מן הזירה.

בסוף 2003 היה ערפאת חולה מאוד במשך שבוע, והיתה אפשרות שימות. בקרב הפלשתינאים השתררה בהלה, מפני שהבינו שלא נעשו הכנות להחליפו. ערפאת התאושש כעבור ימים אחדים וכולם חזרו לשגרת יומם ולא טרחו לעסוק בבעיה.

מרכזיותו של ערפאת היא המקשה מאוד על החלפתו, והסירוב אפילו להתחיל לנסות להתמודד עם הבעיה מחריף את המצב עוד יותר. הנקודה החשובה ביותר ביחסים השוררים בין ערפאת לפוליטיקה הפלשתינאית היא שהוא מקבל את כל ההחלטות, הוא מנהל את כל הארגונים החשובים, הוא מכתוב את מהלכי המדיניות והוא קובע אם תופעל אלימות או לא. בכלי התקשורת במערב נכתבו אמנם אינספור מאמרים על חוסר השליטה של ערפאת או על חוסר יכולתו להשתלט על הטרור, אבל כל זה מופרך מיסודו. ערפאת עומד בראש אש"ף מאז 1968, ופתיח, שהוקם לפחות חמש שנים לפני כן.

נוכח חשיבותו של ערפאת, והעובדה שהוא ייעלם מהזירה בעתיד הלא-כל-כך רחוק, הבה נתמקד בעשר סיבות להמשך השפעתו על הפוליטיקה הפלשתינאית גם אחרי שג'רד מן הבימה. האירוניה היא, שגם אם מנהיגותו היתה הרת-אסון מבחינת הפלשתינאים, וכך גם לישראל, למזרח התיכון בכללותו ולמערב, ייתכן שהסתלקותו מן הבימה תשאיר את הפלשתינאים (ולאו דווקא את האחרים) במצב גרוע עוד יותר.

הנקודה הראשונה היא אישיותו המבריקה של ערפאת עצמו כאמן של יחסי ציבור, שיצר דימוי חיובי לפלשתינאים ודימוי שלילי לישראל ברוב חלקי העולם, על אף קשיות עורפם של הפלשתינאים ופעולות הטרור שלהם. תכונות אלה אינן עוברות בירושה; זהו קו אופי ייחודי לערפאת. התנועה תסבול בלעדיו, מפני שהברק הזה ביחסי הציבור הבינלאומיים יחסר לה, והיא לא תצטייר טוב כל כך על הבימה הבינלאומית.

פרופ' ברי רובין הוא מנהל מרכז המחקר GLORIA, במרכז הבינתחומי בהרצליה. תרגם מאנגלית: ברוך קורות.

הגורם השני הוא שערפאת הוא איסלאמיסט. דעתי היא, שאחד המפתחות להבנת ערפאת הוא שהוא אינו לאומן אלא איסלאמיסט בן האסכולה הישנה, שעוצב במידה רבה על-ידי שורשיו ב"אחים המוסלמים". זוהי אחת הסיבות העיקריות שהוא אינו רוצה לעשות שלום.

אולם מה יהיו ההשלכות אם ערפאת, כאיסלאמיסט, ייעלם? ממבט ראשון הן עשויות להיות חיוביות מבחינת התנועה הפלשתינאית ולהביא להתמתנותה. אך למעשה הן יוצרות בעיה אחרת, מפני שערפאת - כאיסלאמיסט - הצליח למשוך אליו תמיד מוסלמים מסורתיים. דומני שכ- 60 אחוזים מבין המוסלמים המסורתיים והדתיים בקרב הפלשתינאים תומכים בערפאת ולא בחמאס. יורשיו בהנהגה הלאומית יתקשו הרבה יותר למשוך אליהם קבוצה זו.

הגורם השלישי הוא ערפאת כאנרכיסט. ערפאת מעולם לא ארגן את תנועתו בצורה מסודרת. הוא עודד אנרכיה כל עוד זו לא איימה עליו. הוא התנגד למיסוד התנועה, התנגד למרכז פורמלי, ויש ביכולתו להתמודד עם האנרכיה מפני שבכוחו לרסן אותה או לקרוא לה דרור. אבל יורשיו לא ייהנו מעצמה כזאת, והדבר יקשה עליהם לשמור על תנועה מאוחדת.

הנקודה הרביעית היא שערפאת הוא מקסימליסט. הוא לא יתפשר על מאומה פחות מניצחון מוחלט, ולא יסכים לקבל דבר פחות מכל הארץ - מנהר הירדן ועד הים. אם הוא ישעה זמנית את היעד הזה, זה יהיה רק מפני שהוא משוכנע שיש לו מסגרת שאינה שוללת ממנו את האפשרות להשיג את היעד המקסימליסטי.

מורשת זו בנוגע ליעדי התנועה הפלשתינאית לא תקל על יורשו של ערפאת לחולל בה שינויים. היא עלולה להיות בעיה חמורה להנהגה הבאה - בייחוד אם מישהו ירצה לשנות את היעד הזה - ואל לנו לזלזל בעובדה זו.

הנקודה החמישית היא ערפאת כטקטיקן של אלימות. ערפאת הוא אדם המאמין שהאלימות מועילה לעניינו יותר מכל דבר אחר, יותר מדיפלומטיה, יותר מהסכמים, יותר ממשא-ומתן. הוא יצר בתנועה שלו רומנטיקה של אלימות שירשיו יתקשו להיפטר ממנה. הוא גם יצר מצב שבו אין מגבלות מוסריות או מעשיות לשימוש באלימות, כלומר, הטרור מותר, ורצח אזרחים מותר. גם זו תהיה בעיה ליורשו.

הנקודה השישית היא ערפאת כמונופוליסט. ערפאת שולט בכל התחומים והסמכויות. איש לא יצליח לעשות זאת בקלות. המונופול שלו על הכוח תופס את מקומם של מוסדות, היררכיה ושרשרת פיקוד. מצב זה יקשה מאוד על יורשיו להקים מערכת חדשה, ועם זאת הם לא יוכלו להמשיך ולקיים את המערכת הישנה.

הנקודה השביעית היא ערפאת כאנטי-מעשי. ערפאת הנחיל לתנועה שלו הלך-רוח, גישה והשקפת עולם שלמאזן הכוחות אין כל ערך, שלמחיר בחיי-אדם ובחומר אין כל חשיבות, ושהמאבק צריך להימשך עד הניצחון המוחלט. זוהי

גישה הרת-אסון לפוליטיקה, ויש לה הרבה מהמשותף עם גישות ועמדות מסוימות במדינות ערב. אבל המשטרים הערבים יכולים להרשות לעצמם שגיאה כזאת; הפלשתינאים - לא.

אחת הנקודות העיקריות העולות מכל המצב הזה היא שהאסטרטגיה והשקפת העולם של ערפאת מתאימות להפליא למי שרוצה לשמור על הסטטוס קוו, למי שאינו רוצה שדברים ישתנו; זה אמנם אירוני ומוזר מאוד, ואף-על-פי-כן נכון. זו הסיבה לכך שהמשטרים במדינות ערב אימצו לעצמם רבים מעקרונות אלה: הם אינם רוצים שהדברים ישתנו. הם רוצים להמשיך לשלוט. אבל ערפאת הוא מנהיגם של הפלשתינאים. הפוליטיקה הפלשתינאית אמורה לחולל שינוי, מפני שהמצב הנוכחי בלתי נסבל. הרי לפניכם אפוא מערכת שנועדה לשמר את הסטטוס קוו העומדת בראש תנועה מהפכנית שאנשיה סובלים מאוד מהסטטוס קוו. זהו פרדוקס, וגם בעיה שלילית ביותר שערפאת משאיר ליורשיו.

ועתה מספר נקודות חיוביות יותר, אבל בעייתיות מאוד:

הנקודה השמינית היא שערפאת, כלאומן פלשתינאי טהור, הוא יוצרה של הלאומיות הפלשתינאית. הוא מתנגד לכל אידיאולוגיה אחרת. הוא אינו מתעניין במערכות כלכליות. אין לו עניין ברפורמה חברתית. זוהי עצמה שהוא משאיר לטיפולן של התנועה, אבל כאן חוזרת ומתעוררת הבעיה כיצד להגדיר את יעדה של הלאומיות הפלשתינאית. אילו הציבה לה הלאומיות הפלשתינאית יעד של הקמת מדינת-אומה בעדיפות ראשונה, מדינה כזאת כבר היתה קיימת. אבל אם יעדה של הלאומיות הפלשתינאית הוא חיסול ישראל, השתלטות על הכל, מימוש זכות השיבה ושחזור פלשתינה האידיאלית שלפני 1948 או לפני הצהרת בלפור, זהו יעד בעייתי, מפני שזה לעולם לא יקרה.

הנקודה התשיעית: ערפאת כמשמר אי-התלות של הפלשתינאים במדינות ערב. זוהי תכונה חיובית. הוא הצליח לשמור על אי-התלות, והיא תישאר ככל הנראה עם התנועה. אבל מה יקרה אם המתמודדים על הירושה שלו יתחילו לפנות למדינות ערביות שונות כדי שיתמכו במועמדותם למנהיגות? הפלשתינאים עלולים להפסיד לפחות חלק מאי-תלות זו.

ולבסוף, הנקודה העשירית: ערפאת כמנהיג ללא עוררין. הוא המנהיג היחיד; שום מנהיג אחר אינו עולה על הדעת, והבעיה היא שעכשיו אנשים יאלצו להעלות בדעתם מנהיג.

המורשת האולטימטיבית של ערפאת היא המצב הנורא שבו הפלשתינאים חיים. ערפאת הוביל אותם לתבוסות צבאיות רבות, וביניהן כישלון לחמת הגרילה ביהודה ובשומרון, אחרי 1967; התבוסה מידי צבא ירדן ב-1970; מידי צה"ל ב-1982; מידי צבא סוריה ב-1983, וחוסר ההצלחה של מלחמת הטרור נגד ישראל מעבר לגבול הירדני והלבנוני.

הוא איבד גם כמה וכמה הזדמנויות דיפלומטיות, החל בוועידת קמפ דייויד הראשונה ב-1978 ועד ועידת קמפ דייויד השנייה, כעבור 22 שנה. זו אינה מורשת מוצלחת כל-כך.

אין פירוש הדבר ששינוי אינו אפשרי בעידן שאחרי ערפאת. אפשר לחשוב, למשל, על רודנים שלא היו חזקים מהם, כמו סטאלין ומאו טסה-טונג. ובכל זאת, המערכות בארצותיהם השתנו מן הקצה אל הקצה בתוך שבועות ספורים לאחר מותם. אנשים שלא היו מקובלים עליהם עלו לשלטון, קווי מדיניות שלא נראו להם קרמו עור וגידים. זה יכול לקרות גם לפלשתינאים.

אבל דומני שזה לא כל-כך מתקבל על הדעת, מפני שהרודנויות בברית-המועצות ובסין היו ממוסדות מאוד. המנהיגים היו מוכנים להיכנס לתפקידיהם, וברגע שעשו זאת, היו בידם הכוח והסמכויות.

ערפאת מחזיק בידי תפקידים רבים: הוא ראש התנועה; הוא מנהיג העם; הוא ראש אש"ף; הוא עומד בראש הרשות הפלשתינאית; הוא עומד בראש הפת"ח. יש לשאול אפוא שאלה אחת: האם יהיה מנהיג יחיד שיתגלה בעידן שאחרי ערפאת שיוכל להחזיק בידו את כל המשרות האלה?

אם מישחו אחר ינסה להיות בעל המונופול על הכוח והסמכויות צפויות לו צרות, בגלל סכסוכים עם אנשים אחרים שגם הם רוצים נתח מהסמכויות, או את כולן. אבל אם לא יהיה מונופול, עלול להיות פילוג: פילוג בין אש"ף לרשות הפלשתינאית; פילוג בין עזה ליהודה ושומרון, ועוד. זוהי בעיה חמורה.

הנקודה הבאה היא: מי יטול לידי את המנהיגות בעידן שאחרי ערפאת? דומה שזה יהיה הוועד המרכזי של הפת"ח. הבה נבחן אותו.

הוועד המרכזי של הפת"ח מורכב מ-17 חברים, לא כולל את ערפאת עצמו. שלושה מביניהם נחשבים למתונים, חמישה - קיצוניים, וכל השאר אינם אלא עושי דברו של ערפאת. מה שמעניין במיוחד הוא שבכל הוועד המרכזי הזה, רק אדם אחד בא מיהודה ושומרון או מעזה: זכריה אל-אגא, בובה של ערפאת, שאין לו - כשלעצמו - כל חשיבות.

האנשים שיבחרו אפוא את המנהיג הבא של הפת"ח, שיהיה ככל הנראה ראש הרשות הפלשתינאית הבא וכנראה גם המנהיג הבא של אש"ף, הם כולם אנשי פת"ח ותיקים מחוץ-לארץ. אין שום נוכחות של התושבים המקומיים.

ואם אנו מדברים על הוועד המרכזי של אש"ף, האמור לבחור את ראש אש"ף הבא, ניתקל באותו המצב.

יש לזכור שב-2003, כיו"ר המועצה המחוקקת הפלשתינאית, תמך ערפאת באחד האנשים הקיצוניים ביותר בהנהגת אש"ף. אם איש זה יהיה ראש הרשות הפלשתינאית בתקופת הביניים, זה יהיה סימן מובהק שהתנועה חוזרת לשנות השישים באידיאולוגיה, ביעדים ובמנהיגות שלה.

מנין תבוא המנהיגות החדשה? קיימים ארבעה סוגי מועמדים פוטנציאליים עיקריים.

הסוג הראשון הוא רפורמטור גדול. זה יהיה מאוד בלתי סביר. הסוג השני הוא פעיל אש"ף ותיק: זה סביר הרבה יותר. הסוג השלישי הוא טיפוס טכנוקרטי חלש, והרביעי הוא מישהו שמקובל על הציבור הפלשתינאי המקומי, כמו למשל מרוואן ברגותי, שגם זה בלתי סביר.

סבורני שבטווח הקצר, אם ערפאת ייעלם בתוך שלוש-ארבע השנים הקרובות, קיימת סבירות קטנה מאוד למנהיגות רפורמטורית, וגם הסבירות למנהיג עממי מקומי קטנה מאוד.

הבה נסכם הכל בנקודה אחת: לפלשתינאים יש סיבה טובה מאוד להיות מודאגים מהשאלה כיצד ייראה המצב לאחר ערפאת. בתחומים רבים הם בבעיה חמורה מאוד. אין פירוש הדבר שתפרוץ מלחמת אזרחים: ישנם כמה וכמה כוחות פסיכולוגיים רבי עצמה הפועלים נגד מלחמת אזרחים. אבל הסיכוי שישתרר קיפאון, הסיכוי של אנרכיה כזאת או אחרת, שבה אנשים יקימו לעצמם מערכות מקומיות משלהם ויעשו ככל העולה על רוחם, גדול הרבה יותר. המשמעות היא גם שלא יהיה עם מי לשאת ולתת, מפני ששום מנהיג לא ירצה לשאת ולתת או שלא יהיה לו מנדט לכך.

"השורה התחתונה" היא שהסיכוי לתזוזה חדה לכיוון של התמתנות מצומצם ביותר, והיכולת לחולל שינוי דרמטי במדיניות כדי לעשות את הוויתורים הדרושים למען השלום לא תהיה אצל הפלשתינאים במשך זמן רב.

לדעתי, במקום זאת תסתמן נטייה גוברת להמשיך במדיניות הנוכחית, זו שתהיה קיימת ערב ירידתו של ערפאת מעל הבימה. ייתכן שתהיה אלימות פנימית וייתכן שלא, אבל העובדה היא שאיננו צריכים לצפות לשינויים גדולים בסדר-היום.

לאנשים שירצו לשנות את המדיניות ולעשות שלום לא יהיו הכוח והסמכות לעשות זאת, ואין להניח שהמצב הזה ישתנה בקרוב. הם מוגנעים על-ידי הבנה שאין אפשרות לנצח בסכסוך הנוכחי, שהמחיר יהיה גבוה מדי, ושהזמן אינו פועל לטובתם. הם גם חוששים מהתחזקות החמאס. אבל שוב, לאנשים אלה אין סמכות ממשית לשנות את המדיניות הפלשתינאית, ואין להניח שהם יעשו זאת מיד לאחר הסתלקותו של ערפאת.

צר לי אם כל זה נשמע כתרחיש רואה שחורות, אבל אני חושב שזהו תרחיש מדויק. כל מי שמפקפק בסיכויי השלום יוכל אולי להתנחם חלקית בעובדה שהתנועה הפלשתינאית תהיה תכליתית הרבה פחות הן בזירה הבינלאומית והן בזירה המקומית. חוסר תכליתיות זה יעורר בסופו של דבר את הלחצים ואת הדרישה לפתרון של שלום, מתוך תסכול עקב חוסר היכולת להתקדם. אך זה עלול להימשך כמה וכמה שנים.

מדוע מלחמת אזרחים פלשתינאית עשויה להיות רצויה

סטיבן דיויד

נושא הרצאתי הוא שאלת מלחמת אזרחים פלשתינאית: האם יש סיכוי להתפרצותה ואם היא רצויה.

חלק נכבד מהספרות העוסקת במלחמות אזרחים מתמקדת בסיבות ובתרופות. הספרות מגוונת אמנם מאוד, אבל הדעה שמלחמת אזרחים, סכסוך אזרחי, היא דבר רע ומשהו שיש להימנע ממנו, משותפת לכל הכותבים. יש למנוע מלחמת אזרחים, וכשהיא פורצת, יש לנסות ולבלום אותה בעודה באֶפֶה.

אין ספק שבטענה זו יש מידה רבה של אמת. מלחמות אזרחים הן מלחמות אכזריות במיוחד, הן גורמות לקרבנות רבים בין האזרחים ולהרס רב. גם אין ספק שברוב המקרים שבהם פורצים סכסוכים מוטב ליישב אותם בדרכי שלום. אם ניתן ליישב סוגיות השנויות במחלוקת בלי הפעלת כוח הזרוע, מוטב.

אף-על-פי-כן, ברצוני לטעון כאן שמלחמות אזרחים עשויות למלא גם תפקיד מועיל, ושניצחון במלחמת אזרחים עשוי לגרום למיסוד המונופול על הכוח והסמכויות הדרושים למדינה כדי להתקיים. מלחמת אזרחים עשויה לחזק מדינה ולשפר את כושר החיות שלה לטווח ארוך, מפני שהיא מיישבת, אחת ולתמיד, סוגיות המפלגות את העם. מלחמת אזרחים פתרה, למשל, את שאלת השלטון באנגליה בסוגיית הפרלמנט מול בית המלוכה. מלחמת האזרחים הנוראה בארצות-הברית פתרה בכל זאת את הסוגיות הקריטיות של העבדות ושל פרישת מדינות הדרום.

נוכח התפקיד החיובי הפוטנציאלי שמאבק בין אזרחים עשוי למלא, מן הראוי לשקול את ההשלכות של האפשרות שתפרוץ מלחמת אזרחים בסכסוך הישראלי-פלשתינאי. ליתר דיוק, על בסיס הספרות התיאורטית העוסקת במלחמות אזרחים, אדון תחילה בשאלה מדוע מלחמת אזרחים היא נושא חשוב; מדוע מלחמת אזרחים פלשתינאית עשויה לשרת את האינטרסים של ישראל; מה הסבירות שתפרוץ אצלם מלחמת אזרחים, וכיצד יכולה ישראל לפעול כדי להביא למלחמת אזרחים פלשתינאית. אחר כך אסכם בקצרה.

הבה נתחיל בהגדרה. "מלחמת אזרחים" היא סכסוך מזוין המתרחש בדרך כלל במדינה מסוימת או בישות פוליטית מסוימת, וגורם לאלף הרוגים בשנה לפחות בעימותים מזוינים.

סטיבן דיויד הוא פרופסור למדע המדינה באוניברסיטת ג'ונס הופקינס, ארה"ב. תרגם מאנגלית: ברוך קורות.

נשאלת השאלה מדוע צריך להתמקד במלחמת אזרחים? מדוע זה נושא חשוב? ובכן, מלחמת אזרחים היא הצורה השכיחה ביותר של אלימות מאורגנת בעולם של ימינו. יותר מ- 80 אחוזים מהרוגי המלחמות שהתחוללו בעולם מאז סיום מלחמת-העולם השנייה היו הרוגי מלחמות אזרחים. יותר מ- 90 אחוזים מהמלחמות שהתחוללו בעולם מאז סיום המלחמה הקרה היו מלחמות אזרחים ולא מלחמות בין מדינות.

על אף מלחמת עיראק, המלחמה בפוליטיקה הבינלאומית היא מלחמת אזרחים ברובה המכריע. במובן זה, תחום היחסים הבינלאומיים, או לפחות היחסים הבינלאומיים המסורתיים, תופש את המצב באופן הפוך. איננו חיים בעולם של אנרכיה בינלאומית וסדר פנימי במדינות. אדרבא, אנחנו חיים בעולם של סדר בינלאומי ואנרכיה פנימית.

מדוע אפוא עשויה מלחמה בין הפלשתינאים לבין עצמם לשרת את האינטרסים של ישראל? ובכן, משתי סיבות עיקריות. ישראל תוכל לכרות הסכם שלום רק עם רשות פלשתינאית שיהיו לה הרצון והיכולת לעשות עמה שלום. המשמעות היא אפוא ממשלה פלשתינאית, רשות פלשתינאית, שתחסל את ארגוני הסירוב כגון החמאס והג'יהאד האיסלאמי, שאינם משלימים עם זכותה של ישראל להתקיים.

ייתכן מאוד שכדי שממשלה חזקה כזאת תקום יהיה עליה לנהל מלחמת אזרחים נגד ארגונים אלה. ייתכן שמשא-ומתן, היגיון ושכנוע לא יספיקו, ושרק סכסוך אזרחי בקנה-מידה נרחב יגרום לכך שארגון מסוים יצא ממנו כשידו על העליונה ויחסל את ארגוני הסירוב המפריעים כל-כך להסדר של שלום.

שנית, גם אם לא ניתן להגיע להסכם שלום, יש לישראל אינטרס להפחית את האיום הביטחוני הנשקף מצד הפלשתינאים בשטחים. המשמעות היא להשתלט על ארגוני הטרור.

כפי שהכל יודעים, אם תנסה ישראל להשתלט על ארגוני טרור אלה בכוחות עצמה, הדבר עלול להיות קשה מאוד ולעלות לה ביוקר. מוטב שהפלשתינאים עצמם יעשו זאת. טוב הרבה יותר אם הפלשתינאים יספקו את הביטחון בשטחיהם ובגזרות שלהם, וזה יכול להביא לידי מלחמת אזרחים.

אמנם כן, מלחמת אזרחים עלולה להסתיים בצורה גרועה מבחינתה של ישראל: ארגון סירוב כמו החמאס עלול לנצח בה. יתר על כן, ייתכן שייווצר מצב שבו לא יהיה מנצח מסוים ושתפתח כאן "לבנוניזציה" של המצב - מאבק פנימי בלתי פוסק. מלחמת אזרחים כרוכה אפוא בסיכונים. אולם אני טוען שהתקוה כי מלחמת אזרחים תביא להקמתו של ממשל פלשתינאי מרכזי חזק שיוכל לעשות שלום עם ישראל ולחסל את ארגוני הטרור, צריכה לגרום לנו לקדם בברכה את התפרצותה של מלחמת אזרחים.

וכאן מתעוררת השאלה: מה מידת הסבירות של מלחמת אזרחים בין הפלשתינאים?

דומה שהספרות התיאורטית העוסקת בסיבות למלחמת אזרחים מגדירה את הפלשתינאים כציבור הבשל להתפרצות סכסוך פנימי, אם כי אני מדבר כמומחה ליחסים בינלאומיים ולסכסוכים אזרחיים יותר מאשר כמומחה לפוליטיקה של הפלשתינאים. במושגי הסיבות למלחמת אזרחים המופיעים בספרות התיאורטית, אלה הן הסיבות הבולטות ביותר: הניאו-ריאליסטים טוענים כי מלחמות אזרחים פורצות מאותן הסיבות שפורצות מלחמות בין עמים, כלומר, אנרכיה בגלל העדר ממשל. מלחמות פורצות מפני שאין מה שיעצור בעד התפרצותן. התמוטטותה או היחלשותה של רשות מרכזית פירושה שהממשל אינו יכול עוד להגן על קבוצות שונות בתוך החברה. ואז מתעוררת דילמה של ביטחון שבה נוצר בתוך המדינה מצב המזכיר את המערכת הבינלאומית בזעיר אנפין, כשקבוצות תופסות את מקומן של מדינות. הקבוצות חדלות להרגיש שהממשלה מגנה עליהן, ולכן הן מתחילות להגן על עצמן. צעדי הגנה עצמית אלה לא יוכלו לעזור, אך הם נתפסים כמאיימים בעיני קבוצות אחרות. ואז מתחיל מרוץ חימוש, מתחילות התקפות, והתוצאה היא במקרים רבים מלחמת אזרחים.

יוגוסלוויה היא דוגמה מובהקת לכך. הסרבים מתחמשים כדי להגן על עצמם מפני המוסלמים. המוסלמים רואים שהסרבים מתחמשים, וגם הם מזדרזים להתחמש. כולם תוקפים את כולם, ולפני שכולם מבינים מה קורה הרי לפניכם מלחמת אזרחים במלוא היקפה. לעתים קרובות קורה שממשל מרכזי חלש, או התמוטטות הממשל האזרחי, גוררים בעקבותיהם מלחמת אזרחים.

סיבות נוספות הן שיש כאלה המתייחסים למלחמת אזרחים לא כל-כך במושגי יכולתה של הממשלה לדכא קבוצות שונות במדינה, אלא במושגי הלגיטימציה שלה: אנשים מתקוממים מפני שהם משוכנעים שיש להם הזכות להתקומם. זכות התקוממות זו מתמקדת בזכותה של הממשלה להפעיל כוח. אם אתם משוכנעים שהממשלה שלכם אינה לגיטימית ושאינן לה זכות למשול, סביר יותר להניח שתשתמשו באלימות כדי להפילה.

מערכת שלישית של סיבות להתפרצותה של מלחמת אזרחים היא הדמוקרטיזציה. משטרים מעורבים מועדים יותר להתפרצויות של מלחמת אזרחים. דמוקרטיות בשלות או רודניות מלאות נוטות לכך פחות. נוצרת כאן מעין התפתחות לפי עקומת U: מדינות נוטות פחות למצבי מלחמת אזרחים כשהן נעות לעבר הקצוות - דמוקרטיה בשלה או רודנות. קבוצות אינן מתקוממות נגד משטר רודני מפני שהן חוששות שיפסידו. בקוריאה הצפונית לא תפרוץ מלחמת אזרחים כל עוד הממשלה תחזיק היטב ברסן השלטון. קבוצות אינן מתקוממות נגד משטרים דמוקרטיים מפני שהן סבורות שיש ביכולתן להגשים את מטרותיהן בדרכי שלום. אין להניח שבבריטניה או בארצות-הברית תפרוץ מלחמת אזרחים, מפני שאם פורצת שם מחלוקת בין קבוצות שונות, ניתן ליישב אותה בלי להיזקק לכוח הזרוע.

חברות הנמצאות בתקופת מעבר הן המועדות ביותר להתפרצותה של מלחמת אזרחים. מדוע? מפני שאלה הם המשטרים הנמצאים באמצע - עדיין אינם

דמוקרטיה מלאה וכבר אינם רודניות מדכאות - ויש להניח שמלחמת אזרחים תפרץ אצלם יותר מאשר במשטרים אחרים.

סיבות אחרות להתפרצותה של מלחמת אזרחים הן מצב שלדברי מייקל בראון קיימות בו קבוצות יריבות ובעיות כלכליות הולכות ומחמירות. מדינות שבהן קיימים סכסוכים בין קבוצות שונות ובעיות כלכליות חמורות הן המדינות המועדות ביותר להתפרצותה של מלחמת אזרחים. אולם סיבות אלה אינן יכולות להסביר מדוע פורצת מלחמת אזרחים במדינה מסוימת ובאחרת - לא. הסיבה לכך שמלחמות אזרחים פורצות במדינות מסוימות שבהן שורר מצב כזה ולא באחרות, טוענים מייקל בראון ואחרים, פשוטה למדי. הוא טוען שמנהיגים גרועים גורמים להתפרצות מלחמות אזרחים, ושיש מדינות עם מנהיגים גרועים שיסיתו למלחמת אזרחים כדי לשמור על כיסאם. גם בעניין זה מילושביץ מיוגוסלביה הוא דוגמה מובהקת. לפיכך, במדינות רבות קיים אמנם פוטנציאל להתפרצות מלחמת אזרחים, אבל כשיש במדינה מנהיג גרוע המסית למלחמה כזאת כדי לשמור על כיסאו, התפרצות מלחמת אזרחים סבירה הרבה יותר.

ומה באשר לפלשתינאים ולמלחמת אזרחים? רבות מסיבות היסוד הללו מלמדות שמצבם של הפלשתינאים מקרב אותם להתפרצות מלחמת אזרחים. הרשו לי לציין בקצרה חלק מהסיבות הללו.

ראשית, מדינה חלשה. אמנם נכון שלרשות הרשות הפלשתינאית עומדים כ- 40 אלף שוטרים, אבל זהו ממשל רופף לפי כל הגדרה שהיא. הוא אינו מסוגל להשיג את התוצאות שהוא רוצה, מפני שהפלשתינאים תלויים בסיוע חוץ ובמסים מישראל כמקור הכנסותיהם. אין להם פקידי ממשל מיומנים בכמות מספקת, והשליטה המקומית בכפרים - ולא הממשל המרכזי - תופסת את עמדת הבכורה.

במושגי הלגיטימציה, הלגיטימציה של הרשות הפלשתינאית הולכת ונחלשת עם הזמן. זהו ממשל מושחת. הכסף זורם לכיסי ראשי הממשל ומושקע בווילות שלהם. הם מתגמלים את מקורביהם, והממשל שלהם חסר שקיפות. הממשל אמלל את חיי הפלשתינאים. אפשר לומר שמצוקתם של הפלשתינאים חמורה עתה יותר מכפי שהיתה אי-פעם בעבר. זהו ממשל שהלגיטימציה שלו הולכת ונחלשת עם הזמן.

גם מאמצי הדמוקרטיזציה מצד הממשל הפכו את המצב בשל למלחמת אזרחים. דומה שצורת הממשל אצל הפלשתינאים נעה בין דמוקרטיה לרודנות - הצורה המועדת ביותר להתפרצות מלחמת אזרחים. אמנם אין לממשל אפשרויות דיכוי נרחבות כמו במשטר רודני מלא, אבל גם אין לו אמצעים ליישב סכסוכים בדרכי שלום, כמו במשטר דמוקרטי.

הבעיות הכלכליות ההולכות ומחריפות הן מאפיין מובהק של מצב הפלשתינאים. הם מצויים כיום בעיצומו של אסון כלכלי. שיעור האבטלה עולה על 50 אחוזים, התמ"ג הולך ויורד ותושבים רבים והולכים סובלים מתת-תזונה.

במושגי הקבוצות היריבות - התופעה הזאת בולטת מאוד אצל הפלשתינאים. קיימים אצלם שני בקיעים גדולים: האחד הוא בין המקומיים ל"זרים" - בין אלה שגדלו בשטחים המוחזקים לבין אלה שחזרו ארצה אחרי אוסלו. הבקיע הגדול השני הוא בין הקבוצות האיסלאמיות לרשות הפלשתינאית. על-פי סקרי דעת-קהל, זו הפעם הראשונה שהתמיכה בקבוצות האיסלאמיות גדולה יותר מאשר ברשות הפלשתינאית. שני בקיעים גדולים אלה כבר גרמו בעבר למלחמות אזרחים. ניתן בהחלט לצפות שהם יגרמו למלחמות אזרחים גם בעתיד.

ובכן, עד כה דומה שהבשילו התנאים להתפרצותה של מלחמת אזרחים בקרב הפלשתינאים. אנחנו מדברים על ממשל חלש של חברה הסובלת מקשיים כלכליים ושיש בה קבוצות יריבות חמושות המתמודדות ביניהן על השלטון: מצב "לפי הספר" שבו מלחמת אזרחים עלולה לפרוץ.

על יסוד סיבות בסיסיות אלה, מן הראוי לבחון שני גורמים מרסנים המקטינים את הסבירות להתפרצות מלחמת אזרחים אצל הפלשתינאים. הגורם הראשון הוא יאסר ערפאת. מייקל בראון טוען שמנהיגים גרועים מסיתים למלחמות אזרחים כדי להישאר בשלטון. אני טוען שערפאת הוא מנהיג גרוע הנמנע ממלחמת אזרחים כדי להישאר בשלטון. ערפאת יודע שמלחמת אזרחים עלולה להביא להדחתו בגלל מנהיגותו הכושלת והמושחתת. ערפאת מונע אפוא מלחמת אזרחים בשלוש דרכים: הוא אמן בהשחתת קבוצות יריבות ובעימותן זו מול זו. הוא יוצר מעין מאזן כוחות פנימי שבו גופים ביטחוניים שונים פוקחים עין זה על זה וכך מונע את התפרצותה של מלחמת אזרחים מקיפה.

גם הלגיטימציה של ערפאת מונעת מלחמת אזרחים. הוא נבחר ברוב של 70 אחוזים מהקולות, ובעיני העם הפלשתינאי הוא סמל. הזכות המכונה "הזכות להתקומם" נחלשת כל עוד הוא בשלטון.

שלישית, גם סירובו של ערפאת לעשות שלום מקטין את הסבירות להתפרצות מלחמת אזרחים. ראינו זאת בקמפ דייויד. אני חושב שערפאת יודע שאילו חתם את שמו על הקו המקווקו וכתר ברית שלום, זה היה עלול לגרום להתפרצותה של מלחמת האזרחים שהוא מנסה למנוע. התוצאה היא אפוא שמעמדו של ערפאת כמנהיג מפחית את הסבירות להתפרצות מלחמת אזרחים בקרב הפלשתינאים.

הגורם השני המונע התפרצות מלחמת אזרחים בקרב הפלשתינאים הוא הכיבוש הישראלי. לפלשתינאים אין מדינה סמוכה שבה הם יכולים לשלוט, ועובדה זו מקשה על ריכוז הסמכויות ועל דיכוי ארגוני הטרור. כל עוד ישראל מחזיקה בשטחים, הרשות הפלשתינאית מפוצלת יותר מאשר ריכוזית. הפלשתינאים נוטים להתאחד מול האויב הישראלי יותר מאשר "להתעסק" עם ארגוני הסירוב שלהם.

מכיוון שישראל מחזיקה בשטחים, כל מנהיג שידכא ארגון או סיעה פלשתינאית אחרים ייראה כמשרת את ישראל, ולכן מועטה הסבירות שדבר כזה יקרה. אין

להניח שניתן לדרבן ממשל פלשתינאי כלשהו לפתוח במלחמת אזרחים בלי שתהיה לו מדינה או בלי שיקבל ערובות שיום אחד תהיה לו מדינה.

ראוי לציין כי המצב שבו היתה ישראל קרובה יותר מתמיד למלחמת אזרחים, מה שקרוי "פרשת אלטלנה", התרחש רק לאחר הקמת המדינה. זה היה השלב שבו בן-גוריון חש חזק דיו, ושיש לו לגיטימציה מספקת, להתייצב מול מנחם בגין. אני חושב שהמצב דומה אצל הפלשתינאים. ברגע שתהיה להם ארץ שבה ישלטו, ברגע שיהיו להם מדינה או ערובות להקמתה, הסיכויים שהם יקימו שלטון ריכוזי שיתייצב מול ארגונים אחרים יהיו סבירים הרבה יותר.

קיצורו של דבר אפוא, כיצד מגדילים את הסיכויים להתפרצותה של מלחמת אזרחים בקרב הפלשתינאים? צריך לעשות שלושה דברים: ראשית, להיפטר מערפאת. אין להניח שהמנהיג שיבוא במקומו ייחנה מהלגיטימציה שלו או מיכולתו ליצור איזונים. שנית, יש לכרות הסכם שלום. יש להניח שכל פשרה תעורר את חמתם של הארגונים שיחשבו שהפלשתינאים לא קיבלו כל מה שהגיע להם, והתפרצותה של מלחמת אזרחים תהיה סבירה יותר. ולבסוף, נסיגה מהשטחים המוחזקים. סיעה או ארגון מרכזיים, כפי שטענתי, זקוקים למדינה כדי להתייצב מול הסיעות או הארגונים האחרים.

עד כמה קל לעשות זאת? מאליו ברור שזה קשה מאוד. ייתכן שמבחינה פוליטית אי-אפשר להיפטר מערפאת. הסיכוי להגיע להסכם שלום קלוש, מפני ש"אין עם מי לדבר". החלק הקל יחסית, ואני מדגיש את ה"יחסיות", הוא פינוי השטחים המוחזקים. מוטב שזה ייעשה בהסכם שיושג אחרי משא-ומתן, אבל אם זה אינו אפשרי, גם צעדים חד-צדדיים יתקבלו בברכה. ושוב, ברגע שתהיה לפלשתינאים ארץ שיוכלו לשלוט בה, דומני שסביר הרבה יותר להניח שהם יתייצבו מול הארגונים האחרים.

ולסיכום: על ישראל להחליט אם היא רוצה מנהיגות פלשתינאית מפוצלת שתנציח את הסטטוס קוו, או ממשל פלשתינאי חזק המסוגל ורוצה לצאת למלחמה נגד ארגוני הסירוב. אם תבחר ישראל באפשרות השנייה, עליה להקל על התנאים שבהם יוכל ממשל פלשתינאי חזק וריכוזי לכפות את עצמו על ארגוני הטרור. המשמעות היא שיש לתת לפלשתינאים שטח שיוכלו לשלוט בו. בנסיגה מהשטחים טמונים סיכונים, וכן טמונים סיכונים בעידוד מלחמת אזרחים בין הפלשתינאים. אבל לדעתי כל הסיכונים הללו מתגמדים לעומת השמירה על הסטטוס קוו.

מימון הטרור הפלשתינאי

גיל פיילר

אחד התחומים החשובים ביותר בתחום מניעת הטרור הוא עצירת זרם הכספים או האמצעים האחרים לפלשתינאים או לשאר ארגוני הטרור האסלאמיים. מדובר בעניין מורכב וסבוך, כשלדעתי אין אפשרות לעצור באופן מוחלט את העברת הכספים לצורכי טרור.

מה הם מקורות המימון של הארגונים הפלשתינאים? מדובר במגוון רחב של מקורות. מקור מימון חשוב לפעילותם של ארגוני הטרור הוא כספי תרומות. ישנן תרומות המגיעות מאזרחים פלשתינאים "פשוטים" המתגוררים בשטחים. נכון שמרבית האוכלוסייה הפלשתינאית אינה משופעת במשאבים רבים, אבל ניתן להבחין ברמה העממית בתופעות, כמו זו של נשים המגיעות בימי שישי להתפלל במסגדים מורידות מעליהן את הטבעות ואת השרשראות ותורמות אותן למען "המאבק הפלשתינאי".

תרומות נאספות גם בקהילות המוסלמיות בעולם באמצעות ארגוני צדקה. חלק נכבד מהתרומות מקורו בקהילות במדינות "נאורות" כמו בריטניה, קנדה, גרמניה וארה"ב. מובן שמאז פיגועי ה-11 בספטמבר ישנה ירידה בהיקף התרומות מסוג זה, אך הן בהחלט נמשכות.

חשוב להדגיש כי שלטונות ארה"ב היו מודעים היטב בשני העשורים האחרונים כי ארגוני הטרור הפלשתינאים, ובראשם החמאס, אוספים כספים באמצעות אגודות צדקה הן בתוך מסגדים והן מחוץ להם. בשל ערכי הדמוקרטיה נמנעו הרשויות האמריקניות מלנקוט פעולות משמעותיות כנגד התופעה, אלא העדיפו בעיקר לעקוב אחריה.

עכשיו, כשמדובר על העברת כספים לארגוני טרור באמצעות ארגוני צדקה, אין זה אומר שכל הכספים הנאספים על ידי ארגוני הצדקה או במסגדים בסופו של דבר מממנים פעולות טרור. להערכתי, רק חלק קטן בלבד מהם מוזרם למימון טרור.

ארגוני צדקה פעילים הן במדינות ערב והן במדינות אסלאמיות, כאשר חלק ניכר מהכספים מקורם במדינות המפרץ, ובראשן ערב הסעודית ואיחוד האמירויות הערביות ובמידה פחותה יותר כווית. כשמנהיג החמאס, אחמד יאסין, ביקר במדינות המפרץ בשנת 1998 הוא חזר עם התחייבויות ל-35 מיליון דולר, כאשר בפועל התקבלו 22 מיליון דולר.

התרומות מאנשי עסקים ערביים בולטים מהוות מקור חשוב נוסף למימון הטרור. יש מספר רב של אנשי עסקים פלשתינאים וערבים, שתורמים למימון הטרור הפלשתינאי (כמו, למשל, ואיל אל-ג'לידן). כיום אנשי העסקים האלה זהירים הרבה יותר. הם גם נמצאים תחת מעקב מתמיד של ארגוני ביון ברחבי העולם.

בקטגוריית התמיכה ממדינות, בולטת פעילותה של איראן. מדובר על סיוע שנתי בהיקף של 80-85 מיליון דולר, כאשר מתוך סכום זה מגיע לגורמים פלשתינאים סכום של כ- 25 מיליון דולר. סיוע זה מגיע באופן שוטף, כאשר ישנו סיוע אד הוק גם למבצעים "מיוחדים".

מעבר לאיראן, מדינות נוספות מסייעות לארגוני טרור בהעברת ציוד לוגיסטי, בהכשרה ובאימונים. סוריה, לדוגמה, הפכה למוקד של אימונים וסיוע לוגיסטי עבור ארגוני הטרור.

בנוסף לתרומות, מקור מימון נוסף לפעילות הטרור הפלשתינאי הוא מימוש השקעות, אם כי מגמה זו נמצאת בירידה מתמדת. לאש"ף היתה בזמנו אימפריית נכסים מסועפת. לארגון עדיין יש תיק השקעות נכבד, אולם לא בשווי דומה לזה של לפני 5 ו-10 שנים. ההשקעות של אש"ף היו בעיקר בחברות מסחריות, כולל חברות תעופה, חברות קש ודייט פרי. חלק מההכנסות של חברות אלה הגיעו בסופו של דבר למימון פעילות טרור.

אש"ף הצליח לצבור נכסים, בין השאר, כתוצאה מהמיסים, ששילמו עובדים פלשתינאים לקופת הארגון על פי חוק במספר מדינות ערב. לדוגמה, בשנות ה-80 וה-90 כל פלשתינאי שעבד במפרץ (היו למעלה מחצי מיליון כאלה), שילם 5 אחוזים משכרו לקרן מיוחדת של אש"ף. בכונית, מס זה הוגדר בחוק, ולכן האוצר הכונית היה אחראי על גביית הכספים והעברתם לאש"ף. בנוסף, מדינות ערב תרמו לאש"ף כספים.

מקור מימון נוסף לטרור הפלשתינאי הוא כספי פשע. לא פעם ולא פעמיים נחשפו מעבדות לזיוף כספים, כולל בירדן, בלבנון, בסוריה וגם פעמיים בגדה המערבית. המעבדות לזיוף כספים סייעו במימון הטרור.

מאז כינון הרשות הפלשתינאית בשטחים, הוסטו כספי סיוע ממדינות אירופה לצורך מימון טרור. מסמכים שצה"ל תפס בשטחים הוכיחו טענה זו.

יש לציין גם דו"ח רשמי של קרן המטבע הבינלאומית, שפורסם לפני מספר חודשים (ספטמבר 2003), שהיה למעשה הדו"ח הרשמי הראשון שציין כי מכספי הסיוע שהרשות הפלשתינאית קיבלה בשנים האחרונות "נעלמו" 936 מיליון דולר. מובן שלא כל הסכום הזה הופנה לטרור. תופעה מסוג זה הלכה וגברה בשנים האחרונות משום שמאז האינתיפאדה מדינות אירופה הגדילו את הסיוע לפלשתינאים במידה ניכרת, בשיעורים של 30 עד 40 אחוזים.

האם ניתן להתמודד ולעצור, לחסום את מימון הטרור?

בשנים האחרונות מדינות המערב נוקטות צעדים, שנועדו להתמודד עם תופעת מימון הטרור. הבנקים חייבים לדווח על כל עיסקה של מעל 10,000 דולר, למשל. ברם, גם מדינה כמו ארה"ב נכשלה כשלוך חרוץ עד כה במלחמה במימון הטרור. ישראל, למרות הצלחותיה המרשימות בסיכול פעולות טרור, עדיין לא מצליחה לעצור באופן מוחלט את הזרמת הכספים לארגוני הטרור.

לכך יש מספר סיבות. סיבה אחת חשובה נעוצה בעובדה שעלויות "הפקת" פעולות טרור דוגמת פיגוע התאבדות באוטובוס הן נמוכות יחסית ואינן מצריכות העברות כספים בסכומי עתק. על מנת לשלוח מחבל מתאבד לתל-אביב, לחיפה או לירושלים לא צריכים סכומי כסף גדולים. ההכשרה היא זולה. עלות חומרי הנפץ היא לא יקרה. בנוסף, הכספים לא מועברים דרך הבנקים.

ארגוני הטרור הפלשתינאים זהירים כיום הרבה יותר באשר לתנועות הכספיות שלהם. כל הארגונים יודעים שהם נמצאים תחת מעקב ולכן הם משתמשים יותר ויותר בבלדרים, גם בלדרים ערבים, אך לא רק. הארגונים משתמשים בשירותי משרדי החלפנות בשטחים, ולכן קשה להתחקות אחרי זרימת הכספים. כמעט ארבע שנים מאז פרוץ האינתיפאדה ניתן לומר בביטחון כי ארגוני הטרור הפלשתינאים ללא יוצא מן הכלל אינם סובלים ממחסור במשאבים כספיים.

צריך גם לזכור את הסביבה הפוליטית והבינלאומית, איתה צריכה ישראל להתמודד בהקשר למאבק במימון הטרור. לדוגמה, מסמכים שצה"ל תפס בזמן מבצע "חומת מגן" העידו כי כספים מערב הסעודית, שהועברו על ידי בנק קהיר-עמאן שבמצרים לאגודת הצדקה של טול-כרם הגיעו בסופו של דבר לתאי החמאס בצפון השומרון. קשה מאד לישראל לעצור תנועת כספים מערב הסעודית למימון כביכול של אגודת צדקה שנועדה לטפל בילדים נכים.

בעיה נוספת היא שלצד השפעותיה החיוביות, הגלובליזציה בעצם מסייעת לארגוני הטרור. ניתן לקרוא לתופעה זו "גלובליזציה של הטרור". רשתות הטרור בעולם נהנות היום מהליברליזציה הכלכלית, הפתיחות, חופש התנועה של כוח אדם בכדי לשמן את גלגלי הטרור.

לסיום, ברצוני להדגיש כי מה שמקשה על המלחמה במימון הטרור הוא חוסר התיאום בין אירופה לבין ארה"ב בתחום זה. לא שיש מחלוקת בין הצדדים על הצורך לעקור את הטרור מהשורש. הדאגה משותפת, אך האינטרסים במזרח התיכון שונים לחלוטין.

מאז שארה"ב אפשרה לאירופה דריסת רגל ממשית בתהליך המדיני והפוליטי ברשות הפלשתינאית ובמקומות אחרים במזרח התיכון, האירופאים מנסים לקדם את האינטרסים הכלכליים שלהם. לפיכך, פעמים רבות, ניתן לראות חברות אירופאיות מסחריות וממשלות אירופאיות, שלא מהססות לעשות עסקים עם איראן ועם מדינות נוספות הנותנות חסות לטרור. עד שלא יהיה תיאום מלא בין ארה"ב לבין אירופה לא ניתן יהיה למגר את הטרור, ובודאי לא להתחקות אחרי נתיבי הזרמת הכספים לארגוני הטרור.

קלאוס בכר

רב תודות לכם על ההזדמנות שניתנה לי להוסיף נקודת מבט אירופאית לדיון מעניין זה. המשימה הניצבת לפני קשה במידה מסוימת. אם תשאלו את הנוכחים כאן, יש להניח שרבים מהם יתמכו בדעה שהאירופים הם "טיפשים חסרי תועלת", או אולי אפילו "פחות מחסרי תועלת", כמו שניסח זאת אחד מידידי, בכל הנוגע ליחסם כלפי המצב השורר בין ישראל לפלשתינאים. למרבה הצער, דומה שהערכה זו היא אחד הנושאים המעטים שכמעט כל אדם בישראל, מכל המחנות הפוליטיים, מסכים לו.

אינני רוצה לגזול מכם את ההסכמה הזאת. אולם מה שאשתדל לעשות הוא להתייחס לדרך שבה התפתח האיחוד האירופי בשנים האחרונות, ולהציג כמה התפתחויות חדשות בחשיבה של אירופה לגבי התמונה האסטרטגית הכוללת, כפי שהיא משליכה על הסכסוך בין ישראל לפלשתינאים. אני מקווה שהדברים ישכנעו אתכם להאמין שמנקודת ראותה של ישראל, מן הראוי להתייחס אחרת לאירופה בסביבה האסטרטגית המשתנה.

יש לציין שאירופה איננה אחד הצדדים המעורבים ישירות בסכסוך הישראלי-פלשתינאי. במקום זאת, האירופים עושים הערכת מצב של הסכסוך ומגדירים את מדיניותם בהתאם להשלכותיו על אירופה ועל סדר-היום של הפוליטיקה הבינלאומית בכללותה, לרבות השלכות על סכסוכים אחרים ועל הצורה שבה המערכת הבינלאומית מאורגנת. בניגוד לאלה החיים את חייהם בעיצומו של הסכסוך, אירופה מתבוננת בו מבחוץ, בדיוק כמו ארצות-הברית, אם כי בצורה שונה מעט.

מעמדת תצפית חיצונית זו עברנו בעשרות השנים האחרונות סדרה של שלבים שונים. בימי הסכסוך בין המזרח למערב הודאגנו בעיקר מהחשש שמלחמה באזור זה עלולה להסלים ולהתפתח למלחמה גלובלית בין המזרח למערב. זה הדבר שהאירופים חששו ממנו, אם חששו בכלל ממה שקורה בין ישראל לפלשתינאים.

בשנות התשעים של המאה שעברה, אחרי שהסכסוך בין המזרח למערב הסתיים, השתנתה צורת ההסתכלות על הסכסוך הישראלי-פלשתינאי לא רק באירופה, אלא גם בארצות-הברית. הוא נתפס עכשיו כסכסוך הבשל לפתרון, שאפשר לדון בו לגופו. גישה זו הובילה בשנות התשעים לכמה וכמה יזמות רב-צדדיות מתוך כוונה להשיג שלום בהקדם האפשרי, החל בוועידת מדריד, שבה

היתה אירופה מעורבת לראשונה כשותפה זוטרה, והובילה בסופו של דבר ל"רביעייה" ("קוורטט"), שבה אירופה היא כיום שותפה מלאה.

אחרי אירועי ה-11 בספטמבר נוסף ממד חדש. היו אנשים שגרסו כבר בסוף שנות השבעים של המאה שעברה (במזרח התיכון עצמו יותר מאשר באירופה או בארצות-הברית), שהפונדמנטליזם הדתי, התנגשות הציוויליזציות הפוטנציאלית והטרור הגלובלי הנורא יוצרים מערכת חדשה של איומים על הקיום, הדורשת גישות חדשות לביטחון הבינלאומי. ב-11 בספטמבר חדרו הממדים החדשים האלה לפתע היטב לתודעת המנהיגים והציבור בארצות-הברית ובאירופה.

מאז נאלצה אירופה להתאים את הבנתה לגבי אחריותה ותפקידה הפעיל בעולם בכל הנוגע לטיפול באיומים אלה - שאינם מכוונים רק כלפי ארצות-הברית, כפי שאומרים לא פעם - אלא גם כלפי חברות דמוקרטיות אחרות, לרבות באירופה. למעשה, מבחינה גיאוגרפית, אירופה קרובה הרבה יותר למזרח התיכון הרחב, שבו התעוררו רבות מהבעיות הללו. מאז אירועי 11 בספטמבר רווחת תפיסה של איום משותף על כל המשטרים הדמוקרטיים, ושל אחריות משותפת להתמודדות עם אתגרים אלה.

מצב זה מצריך שיתוף-פעולה מסוג חדש. שיתוף-פעולה מסוג זה פירושו שעלינו לפתח גם את המסגרת המוסדית המתאימה בזמן שארצות-הברית היא מעצמת-העל היחידה. אחרי 11 בספטמבר לא היה עוד מנוס מן ההבנה שארצות-הברית היתה והנה המעצמה היחידה בכל העולם של ימינו המסוגלת לארגן תגובה לכידה לאתגר בממדים כאלה. דא עקא, שזה אינו יכול לנחם אותנו, מפני שהיו תקופות, ויהיו תקופות, שבהן ארצות-הברית לא תהיה זמינה כדי לספק לעולם את שירותי המנהיגות, כפי שסיפקה בשנים האחרונות, למזלנו הטוב. גם בארצות-הברית, המשאבים (של כוח-אדם ומימון) מוגבלים, וכך גם התמיכה הפוליטית מבית. ארצות-הברית לומדת זאת עכשיו היטב במצב שהשתרר בעיראק אחרי המלחמה.

אין זה מספיק אפוא להניח שיש לנו מעצמת-על אחת שתדאג לכל הדברים האלה. היכולת לפעול - לעשות משהו הגיוני ופורה בקשר לאתגרי הביטחון הבינלאומי המשתנים לפני שהם יחמירו עוד יותר - היא משאב חיוני נדיר. אירופה, על יכולתה הלא מבוטלת - לא כל-כך בתחום הצבאי (אם כי אין לזלזל כלל ביכולות הצבאיות המלוכדות שלה), אבל ללא ספק בתחומים הפוליטיים, הכלכליים ואחרים - יכולה להעלות תרומה ניכרת ליכולת המשותפת לפעול. אחרי ההרחבה הבאה של האיחוד האירופי בשנה זו,¹ יהיו באיחוד האירופי יותר מ-450 מיליון נפש ב-25 מדינות, המייצגות יותר מרבע מהכלכלה העולמית, וביחד עם ארצות-הברית - יותר ממחצית כלכלת העולם.

¹ ההרצאה ניתנה בינואר 2004. עשר המדינות החדשות הצטרפו לאיחוד ב-1 במאי 2004.

פוטנציאל משאבי הכוח של אירופה לא אפשר עד כה לנצל אותו בצורה מכוונת ולכידה, בגלל הצורה שבה היתה אירופה מאורגנת. דברים אלה חלים גם על תפקידה של אירופה בנאט"ו, מפני שמנהיגותה של ארצות-הברית היתה תנאי מוקדם לכל פעולה שהיא. בשנים האחרונות השתדלו האירופים להתגבר על שיתוק זה על-ידי פיתוח יכולות משלהם ופיתוח יכולתם למלא תפקיד אחראי יותר בעולם. הם עדיין לא הגיעו לכך, אבל אפשר להצביע על התקדמות ראויה לציון.

אסטרטגיית הביטחון האירופית, שאומצה על-ידי ראשי מדינות האיחוד האירופי וממשלותיו בדצמבר 2003, מבטאת את ההבנה הברורה שאירופה צריכה לעשות יותר מאשר לשבת בשקט מן הצד. עליה למלא תפקיד פעיל. המשמעות היא שעליה להקים מוסדות לקבלת החלטות משותפות עם ארצות-הברית ושותפות נוספות, שיאפשרו לאירופה לפעול לא רק כשותפה זוטרה אלא כשותפה שוות-זכויות ממשיות. דרישה חדשה זו מסבירה, בחלקה, את הפערים העמוקים הקיימים ביחסים משני עברי האוקיינוס האטלנטי ובתוך אירופה עצמה בסוגיית עיראק. חוסר ההסכמה לא היה כל-כך בשאלות המהות והמטרות של המאמץ המשותף למאבק בטרור, בהתפשטות וברודנויות השונות. חוסר ההסכמה נסב גם על המבנה המוסדי הנכון שיש להקים מתוך שיתוף-פעולה.

בהקשר זה נוצרו עתה גם ציפיות חדשות מישראל וממדינות אחרות. היכולת לפעול יחד טעונה חיזוק ושיפור בכל תחום. קיימת מודעות גוברת שהזמן העומד לרשות הטיפול בלחצים דמוגרפיים ובהתפשטות הפונדמנטליזם הדתי במזרח התיכון הרחב יותר הולך ואוזל. ייתכן שמבחינות רבות הניסיון להרוויח זמן לא יהיה האסטרטגיה הטובה ביותר, ובכלל זה גם בטיפול בסכסוכים האזוריים.

נוסף על כל אלה מסתמן גם שינוי מסוים בסדרי העדיפויות בשיח המתנהל בארצות-הברית. סוגיות אזוריות, כגון הסכסוך הישראלי-פלשתינאי או קפריסין קיימות כבר זמן רב. בסביבה האסטרטגית החדשה הן נראות יותר ויותר כבעיות משניות בחשיבותן שיש לסלקן הצדה, כדי להתמקד באתגרים החשובים יותר. הסוגיה הפלשתינאית היא אכן סוגיה הניתנת לפתרון. היא תצריך מאמץ גדול ומתואם של כל הצדדים המעורבים בה, בשילוב עם מעורבות מקיפה של ארצות-הברית ואירופה. הפתרון יצריך רצון פוליטי באזור, אבל הוא בר-ביצוע.

אחד המרכיבים המרכזיים במדיניות האירופית כלפי המזרח התיכון הוא ההבנה שאם כולנו לא נצליח לפתור את הסכסוך הישראלי-פלשתינאי, יקטנו מאוד הסיכויים להתמודד בהצלחה עם האתגרים הקשים הרבה יותר הכרוכים בשינוי פניו של המזרח התיכון הרחב יותר, שבו אתגרי הטרור הנורא והמדינות הכושלות משפיעים על כושר החיות של החברות שלנו ושל המערכת הבינלאומית בכללותה. זו הסיבה שנמשיך לראות מעורבות אירופית חזקה באזור, כשאירופה עומדת הכן לספק משאבים שיסייעו לפתרון הסכסוך בהתאם למערכת הערכים שהאירופים מייצגים (הזהה, למעשה, למערכת שמייצגת ארצות-הברית).

אם תבחנו את הניסיון שצברה אירופה בבלקנים בשנים האחרונות, המלמד אותנו רבות על הדרך שבה חושבים האירופים עכשיו על ניהול סכסוכים בינלאומיים ועל סדרי-העדיפויות של מדיניות החוץ והביטחון שלהם, מניעת מלחמה נוספת כתוצאה של תהליך השלום חייבת לעמוד בראש סדר-העדיפויות.

כל זה מוביל אותנו לסוגיה שיש לדון בה: נוכחות צבאית בינלאומית של כוחות - אירופיים, ככל הנראה - ברשות הפלשתינאית. איש אינו מתלהב מצעד כזה. איש אינו רוצה לאבד את חייליו ושכל הצדדים יאשימו אותו בכל מה שלא בסדר. אולם סוגיה זו חוזרת ועולה כל הזמן כשחושבים היטב על ההתפתחויות האפשריות בעתיד, ובייחוד על מה שיקרה כשהכיבוש הישראלי יסתיים. מי יפקח על תקופת המעבר, אם איננו רוצים להסתכן בהקמה חפוזה של מדינה פלשתינאית כושלת? אם תעיפו מבט מעבר לרובד המידי של דאגות המשפיעות על מדיניותה של ישראל ותשקלו את סדרי-העדיפויות החדשים של מדיניות הביטחון הבינלאומית במזרח התיכון הרחב יותר, זוהי בדיוק התוצאה שיש למנוע: הקמה חפוזה של מדינה כושלת.

זווית ראייה מורחבת זו מעסיקה כיום לא רק את הממשל האמריקני אלא גם את מתכנני המדיניות האירופים. נאומו של הנשיא בוש בלונדון (בנובמבר 2003) היה משמעותי ביותר בעניין זה, מפני שהוא הציג את סדר-היום שהוא חושב עליו כדי לשנות את פני המזרח התיכון בשנים הקרובות לחברות דמוקרטיות מצליחות. איש אינו יודע כיצד עושים זאת. האירופים שותפים למטרות האלה ויהיו מוכנים לתמוך בהן, אם ימצאו דרכים להתקדם בכיוון זה.

לאחרונה נערך עבור הקונגרס האמריקני מחקר חשוב שנוהל בראשותו של אדוארד ג'רגיאן, השגריר האמריקני לשעבר העומד עתה בראש "מרכז גיימס בייקר" ביוסטון. המחקר הציג אסטרטגיה טובה להשגת מטרה זו, שונה למדי מהגישה שבה נקטה ישראל עד כה במדיניות הביטחון הלאומי שלה. יש להניח שהקריאה להנהגת אסטרטגיה שונה - "לשנות את המחשבה, לזכות בשלום" - תתפוס מקום חשוב יותר ויותר אצל האירופים וגם בארצות-הברית, מפני שטבעם החברתי לטווח הארוך של האתגרים האסטרטגיים במזרח התיכון הרחב יותר וחשיבותם הבסיסית לעתידה של המערכת הבינלאומית ולהגנה על האינטרסים המשותפים למערב יובנו טוב יותר.

למעשה, אסטרטגיה מסוג זה נשמעת מוכרת לאוזניים אירופיות, בהתחשב בניסיון שצברה אירופה עצמה כשנאלצה להתגבר על המחלוקות הקשות והשנאה ששררו באירופה מאז 1945, ואחר כך בסכסוך בין המזרח למערב, ולבסוף, אחרי כישלון התחלתי, גם במלחמות הבלקן. מה היה המפתח המנצח בכל השלבים האלה? מעל לכל, היתה זו זווית ראייה שוחרת שלום, משותפת ומהימנה לגבי שילוב, שגשוג, דמוקרטיה וביטחון משותף לכל המדינות בכל האזור.

באירופה ובארצות-הברית קיימת אפוא אמונה מבוססת היטב שבעזרת שיתוף-פעולה, שכנוע, הצגת סיכויים פוליטיים וכלכליים קורצים במאמץ ממושך

לטווח ארוך, ניתן להתגבר גם על סכסוכים עמוקים וחסרי תקווה לכאורה מסוג זה. כיום קיים סיכוי טוב למאמץ ארוך-טווח משותף וממושך למען המזרח התיכון, שינוהל גם על-ידי ארצות-הברית וגם על-ידי האיחוד האירופי. דומני שטוב תעשה ישראל אם תקדם את ההתפתחות הזאת במדיניותה וביחסיה האסטרטגיים.

יש לקוות שבסופו של דבר תהיה מלחמת עיראק תרומה לאסטרטגיה פורייה מעין זו עבור המזרח התיכון הרחב יותר. טוני בלייר היה המנהיג האירופי גלוי-הלב ביותר כאשר הסביר מדוע מלחמה זו פרצה. אחד הטעונוים המשכנעים ביותר שלו היה שיש צורך לשכנע את האנשים בארצות ערב שראו בסדאם חוסיין את הגיבור שלהם כי אלימות והמריית פי הקהילה הבינלאומית לא יובילו את ארצו למימוש האינטרסים שלה וחלומותיה. אם ננסח את הדברים מנקודת ראות אמריקנית, היה צורך לשקם את כוח ההרתעה מול תוקפנים אפשריים. דומה ששני היבטים אלה פעלו בתכליתיות לא מבוטלת, כפי שזה נראה כרגע.

כיום חשוב לבסס בהצלחה תקדים ממשי לשינוי דמוקרטי בעולם הערבי במהלך השנה הקרובה. אם מהלך זה ייכשל, כל המיזם הגדול לא ייראה עוד מבטיח כל-כך. החשש פן דבר כזה יקרה מניע, במידה רבה, את הרטוריקה הביקורתית באירופה כלפי ארצות-הברית מנימוקים משפטיים ומבניים. אולם מצד האירופים קיימת מחויבות מוצקה לוודא שהם יהיו במצב שבו יוכלו לתרום כל שביכולתם כדי למנוע את כשלון המאמץ הזה.

האם שעון החול אוזל לפתרון "שתי מדינות לשני העמים"?

יוסי אלפר

אפתח בתשובה: אכן, שעון החול לפתרון של שתי מדינות לשני העמים הולך ואוזל. בדברים הבאים אנסה לפרט מעט את הרקע לנושא, את הסיבות להערכתי לגבי לוח-הזמנים הקצר העומד לפנינו למימוש פתרון כזה, ואתיחס בקצרה להשלכות.

הניתוח מבוסס על הנחת היסוד שהפתרון של שתי מדינות לשני העמים, ככל שהוא בעייתי ופגום, הוא הרע במיעוטו, וראוי לשאוף לממש אותו. אם לא נגיע לפתרון כזה, אנו צפויים לפגיעה קשה בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, להשלכות קשות ביחסינו עם ארצות-הברית ועם שאר העולם, ואפילו בהשלכות על יהדות התפוצות, ואולי יותר מכל - להחמרת הסכסוך הישראלי-ערבי.

הנה בקצרה תולדות הרעיון של שתי מדינות לשני העמים. הציבור נוטה לעתים להניח שבעצם מאז ומתמיד היה זה הפתרון, ולא כך הדבר. הפתרון נולד באופן רשמי בהחלטת העצרת הכללית של האו"ם 181 בשנת 1947, שלפיו יקומו בפלסטין המנדטורית "a Jewish and an Arab state". כידוע, ישראל אישרה החלטה זו, והצד הערבי שלל אותה מכל וכל. למעשה, מאותו רגע ועד שנת 1967 הנושא לא היה כלל על סדר היום של העולם הערבי או של ישראל, אם כי ישראל השלימה עם החזקת הגדה המערבית ורצועת עזה בידי מדינות ערב.

ב-1988 קיבל אש"ף רשמית את הרעיון בהתכנסו באלג'יר, כלומר, בעצם חזר בו ואימץ את החלטת האו"ם 181. ואילו ישראל דיברה אחרי מלחמת 1967 על כל מיני פתרונות, אבל לא על פתרון של שתי מדינות לשני העמים. היו שהעלו פתרונות של אוטונומיה, פתרון ירדני, פתרון של סיפוח וכדומה.

גם ב-1993, כשממשלת רבין אימצה את הסכם אוסלו, היא נמנעה בכוונה מלאמץ פתרון של שתי מדינות לשני העמים והשאירה את הפתרון פתוח. גם בהמשך השנים התמידו בכך רבין ופרס מטעמים שונים, כולל מטעמי פוליטיקה פנימית, והתחמקו מלאמץ פתרון זה.

כזכור, ראש-הממשלה נתניהו התנגד לרעיון מפורשות. ראש-הממשלה ברק הציע לראשונה פתרון של שתי מדינות, אבל רק ממשלתו של ראש-הממשלה הנוכחי, אריאל שרון, אימצה את הרעיון של שתי מדינות לשני העמים כמדיניות הרשמית של מדינת ישראל, אם כי התפישתו של שרון לגבי מהות הפתרון אינה מציעה מדינה פלשתינית בת-קיימא שתוכל להיות חלק מפתרון יציב.

מעניין גם לציין, שהנשיא בוש הנוכחי הוא הנשיא האמריקני הראשון שאימץ את הפתרון של שתי מדינות כמדיניות רשמית. חשוב גם להזכיר את החלטת האו"ם 1397 ממרס 2002 ואת התכנית של הליגה הערבית מאותו החודש. אלה הן דוגמאות בולטות מאוד מהתקופה האחרונה, של מגמה בינלאומית ומגמה ערבית לאמץ את הפתרון, אבל באיחור רב ורק אחרי התמוטטות תהליך השלום ושלוש שנות אינתיפאדה.

מה, אם כן, מסכן את האפשרות לממש את הפתרון הזה היום?

קודם כל הנושא הגיאוגרפי, דהיינו, התפשטות ההתנחלויות והמאחזים, ובייחוד אלה שהוקמו על גב ההר, שנפרשו במגמה ברורה למנוע פתרון של שתי מדינות בהתאם לתפישת המתנחלים. במשך כל השנים היתה זו גם התפישה של ראש-הממשלה הנוכחי, אריאל שרון, כשכיהן בתפקידים אחראיים שונים ועסק בפרישת ההתנחלויות.

על הנושא הדמוגרפי כולם מדברים היום. בעוד שבע שנים, כדברי יוסי ביילין, או בעוד 10 שנים או בעוד שנה, כדברי דמוגרפים פלשתינים – יהפכו הפלשתינים לרוב בין הנהר לבין הים. אפשר כבר היום לומר שגם אם היהודים יהיו 51 אחוזים והערבים "רק" 49 אחוזים, נהיה במצב שבו אי אפשר לקיים פתרון יציב של שתי מדינות לשני העמים, כשרוב יהודי קטן, ולא כל שכן מיעוט, שולט בעקיפין או במישרין על מספר כה רב של ערבים על אותה פיסת שטח.

ישנן גם מגמות פוליטיות, הפועלות נגד האפשרות לממש את הפתרון הזה. ראש-הממשלה הנוכחי, לפי הבנתי את תפישתו, אמנם אימץ את רעיון שתי המדינות, אבל כוונתו להקים מעין מדינה פלשתינית, שהיא מובלעת של כ- 50 אחוז בשטח, עם רצף טריטוריאלי מאולץ ומלאכותי במקרה הטוב. הוא חושב שיוכל לכפות זאת על הפלשתינים ולשכנע את העולם לקבל זאת כפתרון של שתי מדינות, ולא עוד, אלא שהמובלעת הפלשתינית הזאת תהיה מוקפת גדר. אני גורס שפתרון כזה לא זו בלבד שאינו פתרון ריאלי של שתי מדינות, אלא שהוא אף יחמיר את המצב.

המנהיג הפלשתיני יאסר ערפאת איננו מסוגל להגיע לפתרון מדיני. הוא הכריע, לכאורה, בעד פעולה אלימה, ומחזיק בהשקפות בנושאים כגון זכות השיבה והר-הבית המנוגדות לכל אפשרות של הכרה בישראל כמדינה יהודית.

הגורם השלישי האפשרי, העשוי להשתלב היום בפתרון כזה, הנשיא האמריקני ג'ורג' ו. בוש, ביקש למעשה עם תחילת כהונתו להימנע מכל עיסוק רציני בבעיה שלנו. אחר כך אימץ את מפת הדרכים, בעיקר ככלי עזר לטיפול יעיל בגיוס תמיכה בתכניתו בעיראק ובתכניתו הרחבה למזרח התיכון. מכל מקום, עד עתה לא הצטייר כמי שמוכן להפעיל לחץ על שני הצדדים כדי לממש פתרון, למרות שהוא הנשיא האמריקני הראשון שהעלה את החזון של מדינה פלשתינית במסגרת פתרון של שתי מדינות, בנאומו המפורסם ב- 24 ביוני 2002.

המתנחלים צברו למעשה יכולת השפעה לגיטימית לחלוטין זה 35 שנה במסגרת המשחק הדמוקרטי, ומפעילים שדולה יעילה מאוד, שהיא הגורם הדינמי ביותר במפה הפוליטית הישראלית. המגמה העיקרית שלהם היא להמשיך את התפשטות ההתנחלויות ולמנוע פתרון של שתי מדינות בגבולות ארץ-ישראל המערבית.

מולם, במפה הפוליטית הפלשתינית, אנו עדים להשפעה הגוברת של התנועות האיסלאמיות השוללות את עצם קיומה של מדינת ישראל מכל וכל, וניתן להבחין בנטיות כאלה גם בקרב הפתי"ח וגורמי ממסד פלשתיניים אחרים.

אך למרות כל זאת, חשוב לציין שכל הסקרים מראים שעדיין קיים רוב בקרב שני העמים התומך בפתרון של שתי מדינות לשני העמים.

להמחשת השפעתם של הגורמים השליליים המאיימים לסכל פתרון כזה, הנה ארבע שאלות רלוונטיות מאוד באשר לצפוי לנו בשנים הקרובות:

- האם אפשר לפרק מספר ניכר של התנחלויות, שבהן מתגוררים לפחות 60 אלף מתנחלים, כדי להקים מדינה פלשתינית בת-קיימא, נוכח סרבנות המתנחלים והתחמקות מנהיגיו מעימות אתם?
- לחלופין, האם הפתרון של שרון - ההתנתקות - מביא בכנפיו פתרון בר-קיימא של שתי מדינות, והאם אפשר לכפות אותו על הפלשתינים ועל העולם?
- האם יש סיכוי שתקום הנהגה פלשתינית שתעצור את האלימות ותאמץ דרכים מציאותיות יותר לפתרון הבעיה?
- האם הנשיא האמריקני שייכנס לתפקידו בתחילת 2005 יהיה מוכן לכפות פתרון של שתי מדינות? (במאמר מוסגר יצוין ששאר העולם, להוציא את ארצות-הברית, אינו מסוגל לכפות פתרון בצורה זו או אחרת. על כן, כפיית פתרון ללא ההובלה המדינית של ארצות-הברית איננה מציאותית).

התשובה לכל ארבע השאלות הללו היא שלילית, לדעתי.

כיצד, אם כן, ייראה המדרון החלקלק שאנחנו מתחילים להידרדר בו כתוצאה מקלישות הסיכוי למימוש פתרון של שתי מדינות?

הסכסוך יחריף, וכך גם הבעיות הדמוגרפיות, הגיאוגרפיות והפוליטיות שתוארו לעיל. בשלב כלשהו תחליט התנועה המרכזית של הפלשתינים, אש"ף, לנטוש את המדיניות של פתרון שתי המדינות - יותר ויותר אינטלקטואלים פלשתינים כבר מדברים בכיוון הזה - ולאמץ מדיניות של *one man, one vote*; אש"ף ידגול במדינה דו-לאומית, ובכך ישוב למדיניותו שלפני 1988. מאותו רגע אין לנו "פרטנר" למשא-ומתן גם על פתרון של שתי מדינות. ומאותו הרגע גם לא תהיה משמעות, בעיני הפלשתינאים, לקו הירוק, ומאבקם ישלב יותר ויותר את ערביי ישראל.

יצוין שלא על נקלה יבטל אשי"ף את דבקותו בפתרון שתי המדינות, שכן פירוש הדבר הוא ביטול הרשות הפלשתינאית על 100 אלף המשרות שהיא מספקת, יציאה לדרך בלתי-נודעת, ארוכה ואלימה מאוד, שתדרוש משאבים רבים.

הרוב הגדול של היהודים הישראלים לא יסכימו ללכת בכיוון זה של מדינה דו-לאומית, שכן הדבר העיקרי - ולעתים היחיד - שמאחד כמעט את כל הזרמים של יהדות ישראל ויהדות התפוצות הוא השאיפה לקיים מדינה יהודית ודמוקרטית, דהיינו, השאיפה הציונית. מכאן, שפתרון דו-לאומי/רב-לאומי הדומה לדרום-אפריקה של היום כלל אינו בא בחשבון מבחינתנו, גם אם הפלשתינים מאמצים אותו.

בנסיבות אלה, הרוב בישראל ידרוש צעדים חד-צדדיים, והדבר כבר מסתמן. בסופו של דבר, ככל שהאלימות תחריף, ובמצב של העדר תקווה לפתרון של שתי מדינות, אפשר שגם המתנחלים יסכימו להתפשר על משהו הדומה לתכנית ההתנתקות של שרון, דהיינו, מדינות פלשתינית ב-50 אחוז מיהודה ושומרון, שלצורך הקמתה יפוננו כמה התנחלויות.

פתרון זה לא יצלח, מכיוון שלא יספק את הפלשתינים ואף לא את העולם. אדרבא, העולם יטען שיצרנו קובץ בנטוסטאנים ושאונו הופכים את ישראל/פלשתינ לדרום-אפריקה שלפני 1994. האלימות תגלוש לתוך הקו הירוק ותקיף את ערביי ישראל. המצב יחמיר עד כדי מעין מלחמת עדות נוסח לבנון. המתחים עם השכנים הערבים יסלימו. פתרון הטרנספר יזכה לתמיכת רוב הולך וגדל אף כי הדבר בלתי ניתן לביצוע, והלחצים הבינלאומיים יגברו.

מן הדין לומר עוד מילה על נושא ההשוואה לדרום-אפריקה. הניסיון של הפלשתינים במהלך השנים האחרונות להדביק לישראל את התווית של דרום-אפריקה הוא ניסיון אווילי, מטעה ומוטעה ומרגיז, אף כי הוא מצליח להכות שורש לאט לאט. הסיבה העיקרית שאיננו ראוים לתיאור הזה היא העובדה שבדרום-אפריקה לבנים, שחורים וצבעוניים כאחד שאפו תמיד למדינה אחת רב-לאומית. הלבנים מעולם לא שאפו להיפרדות או להתנתקות.

אבל המצב שתואר כאן, של מיעוט יהודי השולט בעקיפין ובמישרין ברוב ערבי המרוכז במעין מובלעות בנטוסטאן בגדה המערבית ובעזה, אכן יזכה יותר ויותר להשוואה עם דרום-אפריקה, ועם הזמן ייעשה הדבר במידה מסוימת של דיוק וצדק. גם אם איננו רוצים להעסיק את חמשת מיליון הפלשתינים ככוח עבודה שלנו ונביא עוד ועוד פועלים מתאילנד, עדיין זה ייראה כך בעיני רוב העולם.

מול תחזית כה פסימית, מה ניתן לעשות? כיצד עלינו לפעול כאשר כה קטן הסיכוי למשא-ומתן מוצלח בין מנהיג ישראלי שיש לו אסטרטגיה מציאותית לשלום לבין מנהיג פלשתיני, שיש לו אסטרטגיה מציאותית לשלום, או אפילו להפסקת האלימות? כאשר קלוש גם הסיכוי לפינוי חד-צדדי מקיף המבוסס על ההנחה שההסדר בלתי-אפשרי, אך ישראל חייבת להציל את עצמה מבחינה דמוגרפית בלי לפגוע בסיכויים לפתרון שתי המדינות, ולא לגדר את המובלעת הפלשתינית ולהשאיר נושאים כמו הבקעה וירושלים פתוחים למשא-ומתן?

כאשר קלוש לא פחות הסיכוי שיקום מנהיג ישראלי שיחיה מוכן לנקוט כלפי המתנחלים מה שייראה כאלטלנה שנייה? הסיכוי שיימצא פתרון שייכפה על-ידי המעצמה האמריקנית קלוש גם הוא, והסיכוי שיקום מנהיג מתנחלים שיכה על חטא ויאמר "רבותי, הגזמנו: לטובת מדינת ישראל היהודית והדמוקרטית אנחנו חייבים להתקפלי" שואף לאפס.

כיצד, אם כן, אפשר לנהל - בלי לפתור - את המצב הקשה שתואר כאן בישראל ובקהילה הבינלאומית, ואולי גם להרוויח קצת זמן למען פתרונו?

ראשית, יש לתמוך בגדר קרובה ככל האפשר לקו הירוק בלי מובלעות פלשתיניות מעבר לה. צעד כזה יכול להאריך את חיי הפתרון של שתי מדינות משום שהוא מתווה גבול שיוכל להיות בעתיד חלק מהגבול הבינלאומי.

שנית, צריך לתמוך בפינוי חד-צדדי כלשהו אך בלי לקבוע עובדות פוליטיות. כאן ראוי לציין שבחודשים האחרונים אנו עדים לתמורה מהפכנית בקרב לא מעט מנהיגים פרגמטיים בימין הישראלי, שבעצם מודים שהשמאל צודק בקשר לדמוגרפיה, ושחייבים לנקוט פעולת פינוי כלשהי, ביחוד בהעדר סיכוי לפתרון מוסכם.

ההבדל בין עמדה מעניינת זו של הימין הפרגמטי לבין זו של השמאל והמרכז, שזה כמה שנים, עוד מימי אהוד ברק, מציעים פינוי חד-צדדי והקמת גדר, הוא בשאלת היעד הסופי. הימין הפרגמטי אומר: אני אבצע פינוי, אבל זה סוף התהליך. כלומר, זהו מהלך פוליטי. היכן שאני שם את הגדר, היכן שאני מפנה התנחלויות, זהו הסוף, ומכאן שאני נשאר לצמיתות בבקעה ובמזרח ירושלים. אני לא משאיר שום דבר פתוח למשא-ומתן. המפה המוצעת על-ידי הימין הפרגמטי החדש דומה לשלב ב' של מפת הדרכים, אבל לא כפי שמפת הדרכים קובעת, לתקופה של שמונה חודשים או תשעה חודשים אלא עד להודעה חדשה. זוהי פחות או יותר הגישה של ראש-הממשלה שרון.

לעומת זאת, השמאל והמרכז מציעים הקמת גדר ופינוי חד-צדדי חלקי כצעד ביניים ביטחוני (ביטחון אישי וביטחון דמוגרפי כאחד), שאינו מונע את חידושו של תהליך מדיני שבו יידונו כל הנושאים הנותנים, ובכללם הנושאים הטריטוריאליים, ואף שואף לעודדו.

אין ספק שיש חיוב רב בעובדה שהימין מתחיל להבין שיש בעיה דמוגרפית ושצריך לפנות את ההתנחלויות המבודדות ואת אלה שברצועת עזה. אבל כשהימין מבקש לקבוע שזהו פתרון מדיני, פתרון פוליטי שיהיה סופו של התהליך, למעשה הוא עלול להחמיר את המצב, שכן הוא עלול ליצור מצב שיתקבל בעולם - בצדק או שלא בצדק - כמצב דרום-אפריקני טרום 1994.

גם אם התחזית הקשה הזו מדויקת רק ב- 50 אחוזים או אף ב- 30 אחוזים בלבד, מן הדין שבדיונים שלנו, של המוסדות העוסקים בסכסוך, נתחיל להקדיש מחשבה לשאלה כיצד לנהל את הסכסוך בהעדר פתרון, שידמה למעין סכסוך דרום-אפריקני ללא פתרון דרום-אפריקני.

לסיכום, מילת עידוד. בשנתיים האחרונות, כתוצאה מהמדיניות שאימצה ארצות-הברית אחרי פיגוע הטרור של ספטמבר 2001, וכתוצאה מהפעולות שנקטה במזרח התיכון, השתפר מצבה האסטרטגי הצבאי של ישראל. אין לנו היום מה לחשוש מחזית מזרחית. בעצם כמעט אין לנו מה לחשוש בשנים הקרובות מאיום צבאי ערבי קונוונציונלי. ולראיה, ממשלת שרון הקטינה את הצבא ב-10 אחוזים ואפילו הכניסה מטוסים וטנקים למחסנים.

זאת ועוד, החשש מהפעלת נשק להשמדה המונית קיים עדיין, לפחות במקרה של אירן, אולם שלא כמו בעבר יש לנו כיום בעלת-ברית מלאה, אמריקה, המוכנה ויכולה לנקוט מהלכים במרחב שאנו לא חלמנו לבצעם: כיבוש עיראק, הפעלת לחץ על לוב, אירן וכדומה. במציאות זו, כשמצבנו האסטרטגי הצבאי בזירה השתפר, אפשר לומר שמצבנו האסטרטגי הדמוגרפי הולך ומידרדר עד כדי איום על המשך קיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

איום כזה בעצם צריך להיתפש על ידינו ועל-ידי התפוצות כשעת חירום לעם היהודי.

יחסי ישראל והפלשתינאים לאן?

שמואל סנדלר

בעקבות מלחמת ששת הימים הפך הסכסוך הישראלי-ערבי לסכסוך מורכב (compound). הגדרה זו נועדה לתאר עימות דו-ממדי: בין-מדינתי מחד גיסא ובין-קהילתי (אתני) מאידך גיסא. מאז חתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים (1979), הלך המרכיב הפלשתינאי והתעצם וקיבל עמדת בכורה. תהליך זה התחזק ביתר שאת בעקבות התנתקות ירדן מהגדה המערבית ב-1988, ובייחוד לאחר הסכם השלום בין ישראל לירדן (1994). עם זאת, יחסי ישראל עם שתי מדינות אלה לא הפכו חסינים לחלוטין מהממד הפלשתינאי. הסכסוך נשאר מורכב מממדים בין-מדינתיים ובין-אתניים. כל פתרון חייב להביא בחשבון אפוא את המורכבות הזאת של הסכסוך. בסוף השנה הרביעית למלחמה שמנהלים הפלשתינאים, הידועה כ"אינתיפאדה השנייה", שבמידה מסוימת מזכירה את "המרד הערבי" של 1936-1939, מתעורר צורך דחוף אצל שני הצדדים לחשוב על ייצוב היחסים במושגים ריאליסטיים. הסקירה דלהלן מייצגת חשיבה ישראלית לא-אידיאולוגית לגבי כיווני התפתחות לסכסוך, מתוך הנחה מוקדמת שפתרון כולל אינו בר-השגה בשלב הנוכחי של העימות.

להשגת מטרה זו אפתח בהצגת נתונים כלליים מתוך הידע הקיים בתחום של סכסוכים אתניים, ואנסה ליישם ידע זה לגבי הסכסוך הישראלי-פלשתינאי. ולבסוף אמליץ על כיוון מדיני שיש לאמץ.

הספרות האקדמית

במאמר שהופיע בגיליון חורף 2003 של כתב-העת *American Political Science Review* (APSR) הציגו שני חוקרים מסטנפורד, James Fearon ו-David Leitin, נתונים על מלחמות אזרחים בעידן שאחרי מלחמת-העולם השנייה. על-פי מחקרם, בתקופה שבין 1945 ל-1999 התנהלו 25 מלחמות בין מדינות, (כאשר "מלחמה" נחשבת רק לעימות שהיו בו יותר מ-1,000 הרוגים ולפחות 100 הרוגים לכל צד). לעומת זאת, באותה תקופה התרחשו 127 מלחמות אזרחים (שאף בהן נהרגו לפחות 1,000 איש). מספר ההרוגים במלחמות בין המדינות היה 3.33 מיליון. מספר ההרוגים במלחמות התוך-מדיניות היה 16.2 מיליון איש לפחות, כלומר, פי חמישה מהמלחמות בין המדינות. מלחמות אלה התרחשו ב-73 מדינות. יש להניח שבארבע השנים שחלפו מאז המספרים גדלו, ובמיוחד במלחמות האזרחים.

שמואל סנדלר הוא פרופסור למדע המדינה באוניברסיטת בר-אילן וחוקר בכיר במרכז בסי"א.

מלחמות אזרחים הרבות ביותר פרצו בשנות ה-90 (כלומר, לאחר התמוטטות ברית-המועצות והמבנה הדו-קוטבי). השאלה ששאלו כותבי המאמר היתה אם יש קשר בין השינויים המבניים במערכת הבינלאומית להתפרצות מלחמות אזרחים, שרבות מהן היו אתנו-לאומיות. המסקנה שלהם היא שזו לא היתה הסיבה, וטענתם המרכזית היא שמתחים שהצטברו במשך שנים פרצו בשנות ה-90. יתר על כן, גם בשנים שקדמו לשינויים הגלובליים היה מספר רב של מלחמות אזרחים.

לדעתם, המשתנה שביכולתו לנבא בצורה הטובה ביותר התפרצות מלחמות פנימיות הוא "מדינה כושלת" (failed state). משתנה זה מסביר מדוע זה קורה יותר מאשר גוון דתי או אתני, אי-שוויון כלכלי, העדר דמוקרטיה, אפליה דתית של מיעוטים וגורמים נוספים המקובלים מאוד בספרות העוסקת במלחמות אזרחים. הגורם שלדעתם מסביר את תופעת ריבוי מלחמות האזרחים הוא הקמתן של מדינות חלשות מבחינה כלכלית, ביוורקרטית וצבאית לאחר מלחמת-העולם השנייה. "סדר-היום" (האגינדה) של המלחמה הפנים-מדינתית משתנה אמנם בהתאם לאזור ולתקופה – קומוניזם, איסלאם, ריאקציה ימנית, או אתנו-לאומיות – אך הגורם המשותף הוא קיומה של "מדינה כושלת".

מחקר נוסף שביכולתו להפיץ אור על עתיד היחסים בין ישראל לפלשתינאים ולהשלים את הנתונים דלעיל הוא המחקר של רוברט הריסון וג'ורג' רוברט (Robert Harrison Wagner) ובעקבותיו המחקר של רוי ליקליידר (Roy Licklider), המוכיחים שהסכמים המושגים בסיומן של מלחמות אזרחים, ובעיקר מלחמות בנושא זהות (אתנו-לאומיות), לרוב אינם מחזיקים מעמד. תופעה זו מעניינת במיוחד נוכח העובדה שממצא זה מנוגד לממצא בנוגע להסכמים בין מדינות, המחזיקים מעמד בדרך כלל (APSR, September 1995).

החברה הפלשתינאית - ממבנה של פזורה למבנה טריטוריאלי

זווית תיאורטית נוספת שניתן להשתמש בה היא זו של אדוארד שילס. במחקריו על חברות מתפתחות טוען שילס שלמעשה לכל חברה מתפתחת יש שני מרכזים: מרכז כריזמטי ומרכז מוסדי. מרכז אחד כולל בתוכו את מוסדות החברה, שבלעדיהם אין היא יכולה לתפקד כישות. אולם כל חברה זקוקה למרכז שייצג את זהותה ואת סמליה והמיתוסים שלה, ואשר אתו תזדהה רוחנית. למרכז זה התכוון שילס בכנותו אותו "מרכז כריזמטי". כאשר יש שילוב של השניים, בין המרכז המוסדי והמרכז הכריזמטי, לרוב תהיה זו חברה יציבה יותר. במחקר קודם שלי ושל הלל פריש על החברה הפלשתינאית בסוף שנות ה-70, יישמנו מודל זה. הוספנו, בעקבות מחקריו של מי שהיה מורי, דן הורוביץ, מרכז נוסף: מרכז אינסטרומנטלי. מרכז זה ממלא צורך נוסף הקיים בחברה והוא האמצעים: מילוי הפונקציות הבסיסיות של חיי היום יום.

טענו, שבשנות ה-70 היתה החברה הפלשתינאית בנויה למעשה כך שהיו לה שלושה מרכזים. היה לה מרכז מוסדי, שמילא תפקיד זה מאז 1950, לאחר

סיפוח הגדה המערבית על-ידי המלך עבדאללה. מבחינת הפלשתינאים, רבת עמון ובית המלוכה סיפקו את צורכי התושבים במוסדות, גם אם זו היתה בררת מחדל. בדיעבד, הפלשתינאים העדיפו אחר כך שירדן תמשיך למלא תפקיד זה, כאשר היו תחת שלטון ישראל. גם ישראל וגם ירדן העדיפו את המשך הסטטוס קוו.

לעומת זאת, המרכז הכריזמטי של תושבי השטחים התפתח בהדרגה סביב אש"ף, שהתמקם בתחילה בעבר-הירדן ובתחילת שנות ה-70 (אחרי "ספטמבר השחור") עבר לביירות. למרות ששני מרכזים אלה סיפקו את שתי הפונקציות המרכזיות, שילס גורס שבחיי היום יום היה צורך בגוף נוסף שיספק צרכים בסיסיים, וזאת עשתה ישראל. באין החלטה אסטרטגית לגבי עתיד השטחים, שימשה ישראל - באמצעות הממשל הצבאי - כמרכז אינסטרומנטלי שסיפק לתושבי השטחים את צורכי היום יום. ברצועת עזה, שתושביה הפלשתינאים מעולם לא קיבלו אזרחות מצרית לאחר 1948, המצב היה שונה במקצת, וישראל שימשה חלקית גם כמרכז מוסדי. בדיעבד, וללא הסכם פורמלי, החברה הפלשתינאית מצאה עצמה כפריפריה למבנה שניתן לתארו כמשולש של כוחות, שהגביל אותה לא מעט, אך גם אפשר לה לצמוח כלכלית ברמות חסרות תקדים.

בעולם של שאיפות לאומיות, לא היה למבנה זה סיכוי להחזיק מעמד לזמן בלתי מוגבל, אבל יש בכוחו להסביר את השקט היחסי ששלט בשטחים מ-1967 עד פרוץ האינתיפאדה ב-1987.

אחת התוצאות האסטרטגיות של ספטמבר ("השחור") 1970 היתה שירדן נסגרה לפני אש"ף, והמאמץ של הפלשתינאים התרכז בכיוון אחד בלבד - מערבה. בעקבות ההישג הזה הרגיש המלך חוסיין בטוח דיו להציע לישראל ב-1972 את תכנית הפדרציה שלו עם הגדה המערבית, תמורת נסיגה ישראלית. דחיית התכנית על-ידי ישראל חיזקה את אחיזת אש"ף בשטחים. התחזקות זו אילצה את ישראל לפתוח ב-1982 ב"מלחמת שלום הגליל", שבמהלכה גורש אש"ף לתוניס. המצב התחיל להשתנות באמצע שנות השמונים, עם פרוץ האינתיפאדה. המבנה שתואר לעיל התחיל להתמוטט אחרי שהאינתיפאדה הראשונה פרצה וחוסיין החליט לסגת מניהול עקיף של הגדה. המרכז המוסדי הפסיק בעצם להיות מרכז מוסדי כאשר חוסיין הודיע שאין לו שום קשר עם השטחים. לאט לאט, בגלל האינתיפאדה, נעשו היחסים האינסטרומנטליים השוטפים של ישראל עם השטחים קשים יותר ויותר. ההכרה באש"ף על-ידי ארצות-הברית ב-1988, לאחר שהכריז ב-15 לדצמבר 1988 על הכרתו בזכותה של ישראל להתקיים בגבולות בטוחים, פתחה למעשה את הדרך לשינוי במעמדו של אש"ף למרכז מוסדי ולא רק כריזמטי.

השינוי בא בעיקר אחרי הסכמי אוסלו. בהסכמי אוסלו שנחתמו בין 1993 ל-1995 אפשרה ממשלת ישראל למעשה, זו הפעם הראשונה, איחוד בין המרכז הכריזמטי שישב אז בגלות בתוניס ובין השטחים. כשאש"ף נכנס לשטחי יו"ש (הגדה המערבית) ועזה - וזו היתה בעצם הכוונה של אוסלו - הוא איחד את המרכז הכריזמטי ואת המרכז האינסטרומנטלי (טריטוריאלי), ובנה מרכז מוסדי. עד אוסלו היתה תופעה מעניינת מאוד: נוצר מצב הפוך, שבו המרכז הכריזמטי נמצא בחוץ, והשטחים היו פריפריה; דהיינו, המרכז החיצוני

(הפזורה) פיתח את האסטרטגיה הלאומית של התנועה הלאומית הפלשתינאית ועיצב אותה, כולל זו שבשטחים (אגב, אסטרטגיה זו היתה שונה מאוד מזו של התנועה הציונית. התנועה הציונית, המרכז הכריזמטי, מיקמה עצמה בתוך ארץ-ישראל כבר בשנות ה-30. הפלשתינאים תמיד בודקים את הסיפור הציוני, ומשתדלים לחקות אותו). מה שקרה בעקבות אוסלו היה אפוא תהליך של איחוד בין המרכז הכריזמטי לישות הטריטוריאלית, כאשר בחלל שנוצר בעקבות נסיגת הירדנים הושלמה ההשתלטות של אש"ף על המוסדות הלאומיים בשטח.

אולם את מה שקרה בפועל ניתן לכנות כתהליך של "כישלון בהקמת מדינה" (failed state building). אי היכולת או אי הרצון של הרשות הפלשתינאית להשתלט על הטרור שידר כשלון בתחום המרכזי של הקמת מדינה ומתן ביטחון לאזרחים. בלא להאשים ישירות אף אחד מהצדדים לסכסוך התוצאה ברורה: בעקבות תהליך אוסלו נכשלה הרשות הפלשתינאית בהקמת תשתית של מדינה. אי היכולת של הפלשתינאים להצמיח ישות פוליטית מהמיזוג של מרכז כריזמטי עם מרכז מוסדי לאחר 1994 שהיו נטועים בטריטוריה פלשתינאית, גם אם כבושה בחלקה, איננה מבשרת טובות לגבי יכולתה להקים מדינה שלא תיכבל בקטיגוריה של "מדינות כושלות".

מה המשמעות של האמור לעיל לגבי יחסינו עם הפלשתינאים?

הצירוף של failed state וקונפליקט אתנו-לאומי, כפי שמעידים הממצאים ההשוואתיים מהניסיון הגלובלי שבהם פתחנו, אינו מבטיח יציבות ליחסי ישראלים-פלשתינאים. לתנאי הפתיחה הלא-מבטיחים האלה יש להוסיף את ערביי ישראל שרואים את המרכז הכריזמטי שלהם באותה ישות פלשתינאית. יתר על כן, אם תהיה מדינה פלשתינאית, גם אם היא תהיה failed state, הם יראו בה את המרכז הכריזמטי שלהם. התמונה שתיארה לנו את המודל הזה בצורה הברורה ביותר היא כאשר ח"כ בארכה נסע לבקר את ערפאת במוקטעה, ובפגישה ביניהם, כשראה את מצבו, פרץ בבכי. כאן מדובר בקומוניסט הרואה ביאסר ערפאת, אדם המזוהה כבורגני, את מנהיגו. אכן, מה שאנחנו רואים שקורה אצל ערביי ישראל הוא הפיכת אש"ף וירשתה - הרשות הפלשתינאית, בדומה לפלשתינאים בשטחים בשנות ה-70, למרכז הרוחני-מנהיגותי שלהם. אין ספק שעובדה זו רק תקשה על פתרון של שתי מדינות לשני העמים.

מה צריך אם כן לעשות? אם נצרף למשוואה שתיארתי גם את ערביי ישראל, יסתבר לנו שישאל ניצבת בפני דילמה קשה. הקמת מדינה פלשתינאית איננה הופכת את הסכסוך לסכסוך בין-מדינתי פשוט (במובן של ההפך ממורכב). הקמת מדינת לאום פלשתינאית על 22 אחוז מפלשתין המנדטורית בלויית מאות אלפי פליטים מכפרים וערים בתוך ישראל לא תצליח לשכך את החתירה להכרה בזכות השיבה. השכנות עם מדינה פורחת מבחינה כלכלית הממוקמת על הטריטוריה שהם רואים כשלהם רק תעצים את השאיפות לגירוש היהודים מארצם.

ברצוני להציג כאן מתאר פוליטי, ללא פירוט מתאר של גבולות טריטוריאליים. בין אם נעשה זאת חד-צדדית, ובין אם נעשה זאת בצורה אחרת, המטרה האסטרטגית צריכה להיות לגרום לכך שהפלשתינאים ישוּבו להסתכל מזרחה ולא מערבה. אין כאן נוסטלגיה למצב של שנות ה-70 או שנות ה-80 המוקדמות, או אולי לשנים שלפני מלחמת ששת הימים, אלא חשיבה אסטרטגית שצריכה ללוות את מדיניות ההיפרדות. אם אנו רוצים להשיג יציבות ולא לזרוע היום את זרעי האירדנטה שילוו מדינה פלשתינאית כושלת בעלת שלוחות אתניות בישראל ובירדן, הישות הפלשתינאית, תהיה אשר תהיה צורתה הפוליטית, חייבת להיות בעלת אוריינטציה מזרחית לכיוון ירדן. הממלכה ההאשמית, מעצם היותה בעלת זהות ערבית ומוסלמית, תוכל למלא שאיפות אתנו-לאומיות אולי לא בצורה אופטימלית, אך בוודאי יותר מספקת מדמוקרטיה ישראלית בעלת זהות יהודית.

על בסיס הנחות אלה, התכנית שעל ממשלת ישראל לפתח צריכה להיות בעלת שלושה ממדים:

1. **הפיכת ירדן למרכז אינסטרומנטלי ומוסדי על-ידי ניתוק השטחים מישראל:** תכנית ההתנתקות שבמרכזה גדר ההפרדה, חייבת להיעשות גם ברמה האינסטרומנטלית. אם אנו רוצים שהישות הפלשתינאית או המדינה הפלשתינאית, אם תקום מדינה כזאת עם יישוב מפת הדרכים, תסתכל מזרחה ולא מערבה, אל ישראל, יש להפחית את הסחר בין שתי הכלכלות בהנחה שהכלכלה הירדנית תיכנס לחלל שיווצר. גם אם לתכנית זו יהיה מחיר כלכלי בגלל ההתנתקות, יש להפחית את הקשרים בין כלכלת ישראל לכלכלת השטחים. הצעדים הכלכליים חייבים להיות מלווים גם בשנויים מוסדיים. הקמת קשר מוסדי בין ירדן והשטחים ימצא את ביטויו בפיתוח אזורי, במערכת הבנקאות, במטבע ובמתן אזרחות. בעידן של פוסט-סדאם קשר כזה בין שתי הגדות מאיים פחות על ישראל, ומאפשר לבית המלוכה ההאשמי ליטול סיכונים.

2. **התנתקות מעזה:** כמו במזרח, ההתנתקות מעזה חייבת להיות גם ברמה האינסטרומנטלית. ייתכן שההתנתקות תחליש את הזיקה בין שני האזורים הפלשתינאיים עקב השליטה הישראלית בשניהם. במקביל לפיתוח הזיקה בין התושבים הפלשתינאיים לירדן במזרח ייתכן שהזהות המקומית ברצועת עזה תתחזק. למרות הקשר ההיסטורי עם מצרים, אל לישראל להתעלם מהסיכונים האסטרטגיים שבהחזרת המצרים לשכנות קרובה לישראל. ניתן לחשוב על חיזוק ההשפעה הירדנית על-ידי מתן נמל בים התיכון. יציאה לים התיכון תוכל להיות פיתוי לירדן להשפעה בעזה. מעמד בירושלים יהווה פיתוי נוסף לירדן. המרחק הגיאוגרפי בין עזה לירדן ינטרל השפעה פלשתינאית בממלכה ההאשמית. חזרתם של המצרים לרצועת עזה חייב להיות מוגבל וצמוד למסגרת של השלום הישראלי-מצרי מ-1979.

3. **ערביי ישראל:** על ישראל לאמץ מדיניות שמטרתה להחליש את הזיקה שנוצרה לאחר מלחמת ששת הימים בין ערביי ישראל לערביי פלשתיין. הדרך להפרדה היא על-ידי ישראליוציה של ערביי ישראל. אם הפלשתינאים צריכים להסתכל מזרחה, ערביי ישראל צריכים להסתכל אל ישראל. משימה זו לא

תהיה קלה. זה יעלה כסף רב, מאחר שצריכה להתבצע אינטגרציה במלוא מובן המילה; החלופה הרבה יותר גרועה. אם נשאיר את הקשר הזה בין ערביי ישראל לפלשתינאים, שום תכנית חלוקה לא תעזור. לאחר החלוקה, בעוד שנים ספורות נעמוד שוב בפני אותה הבעיה הדמוגרפית המלווה בסכסוך אתני ואז נצטרך להיפרד מהגליל ולאחר מכן מהנגב. השילוב עם ערביי ישראל יוכל להתבצע אם נצליח להפוך את הערבי הישראלי לגאה באזרחות הישראלית שלו. אכן, המנהיגות הנוכחית של ערביי ישראל היא מנהיגות קיצונית המפולגת בין אוריינטציה פלשתינאית, פאן-ערבית (עזמי בשארה) ומוסלמית. השקעה במגזר הערבי המלווה בהתנתקות מהפלשתינאים תצמיח, לדעתי, מנהיגות בעלת זהות ערבית אך בעלת אוריינטציה ישראלית.

מדינה פלשתינאית או ישות פלשתינאית?

ייתכן שעקב הלגיטימציה הבינלאומית יהיה זה מאוחר לעצור את הקמתה של מדינה פלשתינאית. עם זאת, אנו שומעים הן מצד השמאל בעולם והן מחוגים פלשתינאיים, שיש לחשוב על הקמת מדינה דו-לאומית בין הנהר ובין הים. כלומר, עבור ביטולה של מדינה יהודית, השמאל האינטלקטואלי וחלק ניכר באליטה הפלשתינאית מוכן לוותר על הקמתה של מדינת פלשתינאית. אין ספק שזיקה בין הערבים הפלשתינאים בשטחים לממלכת ירדן אינה פחות מוסרית מהפיכת מדינת ישראל למדינה דו-לאומית. העתיד הפלשתינאי הוא אפוא לא דטרמיניסטי; הוא תלוי בהם במידה רבה. הוא תלוי ביכולתם להקים מדינה ולנהל אותה או להישאר ישות שתיאלץ להשתלב במדינות האזור. באותה מידה, הקמת מדינה זו ומעמדה חייבים להיות מושפעים מהאינטרסים הביטחוניים של ישראל.

המדיניות הישראלית צריכה להתחשב בנורמות בינלאומיות, אך בסופו של דבר חייבת להיות מונעת אך ורק על-ידי שיקולי האינטרס הלאומי הישראלי. אינטרס זה מכתוב היפרדות מהשטחים משיקולים דמוגרפיים, ומניעת הפיכתה של המדינה היהודית למדינה דו-לאומית, אך גם מניעת הקמתה של מדינה בלתי יציבה, נגועה בטרור, בעלת שאיפות אירדנטיות לידה. הקמת מדינה פלשתינאית הקשורה אינסטרומנטלית לישראל תהיה אולי נוחה לכלכלה הישראלית אך מסוכנת מבחינה אתנו-לאומית. קיומו של מיעוט לאומי פלשתינאי בישראל הוא מקרה קלסי לצמיחתה של אירדנטה בעתיד. פתרון יציב שדרכו ישראל תשפר את מצבה הגיאוגרפי הוא בקשירת ישות או אף מדינה זו לשכנתה ממזרח, ולא אליה במערב.

העימות הישראלי-פלשתיני – האם יגיע לקצו?

עמוס גלעד

לצערי, המכנה המשותף של כל ההצעות לפתרון העימות הישראלי-פלשתיני הוא שאין כנראה פתרון מידי. אנסה לנתח את הדברים ממספר היבטים.

ראשית, האופציה הירדנית: העברת השטחים לירדנים או השתלטות על ירדן והעברת כל הפלשתינים לשם הם שני פתרונות נעימים לאוזן, אך אינם סבירים. אם יש החלטה שהירדנים קיבלו והם שמחים עליה, הרי זו ההחלטה מ-1988 על ההתנתקות מהגדה המערבית. המלך עבדאללה השני מאמץ היום מדיניות שכולם צריכים למחוא לה כפיים, או לפחות מי שרוצה לשרוד בירדן: "ירדן תחילה". הרעיון של מדיניות זו הוא לגבש את הישות הירדנית, ולא דווקא לחזור לפלשתין, בגלל האיזומים הדמוגרפיים על ירדן, שכבר היום שיעור הפלשתינים בה עומד על לפחות מחצית עד שני שליש מהאוכלוסיה.

לעומת זאת, היו כאלה שחשבו בעבר, ואולי יש כאלה שחושבים כך גם כיום, שכדאי להרוס את הממלכה ההאשמית ולכונן שם את המולדת הפלשתינית. אני מציע להם לשקול את הרעיון שנית, משתי סיבות: ראשית, לולא הממלכה ההאשמית היינו סובלים פה מטרוור, שלדעתי היה הופך את החיים שלנו לבלתי נסבלים באמת. העין תמיד מתרשמת ממה שקורה, אך אנחנו לא מתרשמים גם ממה שנחסך מאתנו. כתוצאה מקיומה של הממלכה ההאשמית כישות יציבה מבחינה ביטחונית, נמנעו מאתנו פיגועים קשים מאוד, כולל מצד בן לאדן. נוסף על כך, הודות לממלכה ההאשמית של ירדן אין קואליציה עוינת לישראל במזרח. קשה לתאר במילים את ערכה האסטרטגי של מדינה שוחרת שלום זו לצדנו.

כאשר מנתחים את הדברים לטווחים ארוכים מאוד אפשר להגיע למסקנות שונות. אבל גם אם הפלשתינים יאמצו את ירדן, הם תמיד יפנו את מבטם מערבה. המוסלמים פונים אל מכה, והפלשתינים מסתכלים תמיד מערבה, ואין זה חשוב כלל היכן הם נמצאים – במחנה ירמוק בסוריה, במחנות הפליטים בלבנון או ברבת עמון. שום דבר לא ישנה את השדה המגנטי הזה. זאת לפחות ההתרשמות שלי לאחר כמה עשרות שנים שאני מתעסק בנושא, אם כי הוותק בנושא אינו ערובה לכך שיש לי פתרון.

לצורך הדיון בעניין עצמו, הבה נחזור לרגע לשנת 2000, שאמורה היתה להיות שנה היסטורית. ככל הידוע, בשנת 2000 קיבל ראש-ממשלת ישראל החלטה לפעול לפתרון על בסיס שתי מדינות. אילו היה לנו "פרטנר" שהיה מוכן לפתרון

הזה, ועמו גם המערכת הבינלאומית, היה סיכוי סביר מאוד, לדעתי, שזה היה קורה.

הרשו לי להציג בפניכם את הערכתי כפי שהוצגה שוב ושוב בפני הדרגים המחליטים. היום אין זה עוד סוד, ולדעתי כוחם של הדברים יפה גם היום, לפחות כל עוד המנהיג הנוכחי של הפלשתינים נמצא בשלטון, ועל אף כל השאיפות, הנטיות ומאויי הלב, הוא עדיין רלוונטי במקומו. בשנת 2000 ניצב ערפאת על סף הכרעה: הוא אכן רצה "שלום". והרשו לי להסביר מה בדיוק השלום שרצה, לפי מיטב ידיעתי והבנתי. השלום שהיה מעוניין בו אכן בנוי על שתי מדינות: אחת בגבולות 1967, נקייה מכל יהודי, נקייה מכל גוף עוין מבחינתו. והשנייה, מדינה שמתרחש בה תהליך שיש להאיץ אותו, המכונה במילת הקוד "זכות השיבה".

ערפאת דרש כתנאי שישראל תכיר בזכות השיבה, ובתרגום המעשי: תקלוט בשלב הראשון לפחות את פליטי לבנון - אנשים שמוצאם מהגליל ומחיפה - כאזרחים שווים זכויות. מספר הפליטים בלבנון הוא כ- 300,000 או 400,000, איש אינו יודע בדיוק. במזרח התיכון כל נתון הוא "בערד". אבל הנתון הסביר הוא כ- 300,000 איש לפחות. כושר הקליטה של הרשות הפלשתינית, על-פי המתאר הזה, הוא נניח 500,000. אם התהליך הזה יתממש, וגם אם אני טועה ב- 200,000 יש בו האצה של מימוש חזונו של ערפאת, שלדעתי גם ב- 1999 ראה כך את תהליך אוסלו, ולא כפי שאולי אחרים ראו. חזון זה תקף גם היום, כשערפאת עדיין חזק וכוחו עדיין במותניו.

כשערפאת משקיף על המזרח התיכון הוא רואה מרחב פלשתיני אחד ההולך ומתחזק, ומתגבש על בסיס תהליכים דמוגרפיים מהים התיכון ועד המדבר העיראקי, כאשר הנתונים משמחים אותו כבר היום.

ברצועת עזה יש היום בין 1.25 מיליון ל- 1.3 מיליון איש, לעומת 0.25 מיליון כשנכנסנו לשם ב- 67. ביהודה ובשומרון, בגדה המערבית, יש 2 מיליון איש. בירדן, 2/3 מהאוכלוסייה - כ- 3.5 מיליון פלשתינאים. ברבת עמון ההרכב דומה, ואני חושב שכאשר ערפאת מתבונן על התהליכים הדמוגרפיים, על שיעורי הילודה, דפוסי הילודה, הנישואים למספר נשים וכן הלאה, התוצאה של תהליך זה היא זו לה הוא מייחל בכל הסדר שלום. על זה הוא לא יוותר. כלומר, בראייתו יש ארבעה יסודות לשלום. שלושה יסודות שנויים במחלוקת זו או אחרת אבל היסוד הרביעי הוא החשוב ביותר. כדאי לשים לב אליו: מדינה בגבולות 67, מוכנות לפשרה מצומצמת כלשהי בתנאי שישראל תיתן שטחים מתחומה כי זה גם מחזק את הטיעון של זכות השיבה, וכן ירושלים המזרחית בירת פלשתינ, והר הבית בידיו. הוא אינו מכיר בזיקה היהודית להר הבית. הוא טוען שהר הבית שהיהודים מדברים עליו היה בתימן בגובה 4,000 מטרים ומעלה, ומי שירצה להתפלל שם שילך לחפש את השרידים.

אני מתייחס גם לצד הפסיכולוגי, לצורה הפסיכולוגית שבה הוא מתייחס אלינו. די מדהים אותי, שלצערי, במשך השנים, רק מעטים ראו בדיוק עם מי יש לנו עסק. והצד הרביעי, שאצלו הוא מחויבות ציבורית היסטורית, מכיוון שהוא

רואה את עצמו כגדול המנהיגים המוסלמי, הערבי והפלשתיני. התיאור הזה קשה קצת אך הוא לא מוכן להתפשר בעניין הזה, לא היום, לא לפני חמש שנים, ולא לפני 20 שנה. מבחינת ערפאת זכות השיבה חייבת להתקיים. הדבר הזה, קרי, התהליך הדמוגרפי, משול למבנה שיש בו פצצת זמן.

אני ממליץ מאוד לקבל ניתוח זה, שלדעתי היה ביסוד השיקולים שלו. אם אטלפן אליו היום וארצה לדון אתו על שלום, אני מניח שהוא יסכים. הוא בעד שלום בימינו על בסיס לחימה בטרור, אבל המונחים שהוא משתמש בהם שונים ממה שהוא מתכוון. הוא לא מכיר במדינת ישראל כמדינה יהודית. הוא מכיר במדינת ישראל כישות שבה מתחולל תהליך שלפיו בסופו של דבר היא תתמוג עם הישות האירדנטית ממזרח. לצורך העניין, ירדן נתפשת כחלק המזרחי של התהליך הכולל הזה שמתחולל במרחב שהוא אחד מבחינתו, מהים התיכון ועד הממלכה ההאשמית. זו התפישה האסטרטגית שלו.

ברצוני להוסיף לזה את ההתרשמות שלי ממנו, גם ישירות וגם בדרכים העקיפות שעמדו לרשותי רוב שנותי. האיש אינו נוטה לנו לא חיבה ולא חסד ואפילו לא מכיר בישראל כדוגמת הנשיא אסאד המנוח. לגבי אסאד הצעיר אינני יודע. ודאי שהדבר שונה לגבי המלך חוסיין המנוח, לגבי המלך עבדאללה השני, לגבי הנשיא סאדאת והנשיא מובארק. הם אמנם לא אהבו את ישראל אבל הכירו בקיומנו.

אני קובע, לפחות מנקודת מבטי, שערפאת איננו מקבל את מדינת ישראל כמדינה שחיה בשלום. זה לא החזון שלו. החזון שלו הוא אחר. זו עובדה מצערת, עגומה, ויש עליה הרבה ביקורת כי המשמעויות שלה קודרות למדי. על רקע יעד אסטרטגי זה הוא קיבל החלטה דרמטית לפתוח במתקפת רצח שכתוצאה ממנו אנחנו בעצם חווים טרור ממלכתי.

הטרור הוא ממלכתי משום שהיה ברור שמתוכננת כאן מתקפת טרור, והיו סימנים מעידים לכך, אם אשתמש בלשון המקצועית של המודיעין. לפני שנת 2000 שוחררו מחבלים רבים מהחמאס, מהג'יהאד האיסלאמי ומהתנזים. לא היה טיפול משטרתי, מניעת או מודיעיני בשום מחבל. אלה המכונים אצלנו מחבלים נחשבים אצלם לגיבורים. הם שאהידים. הפוסטרים שלהם ניבטים מכל מקום. מערכת הסתה מטורפת, קשה, אלימה, ומאוד קיצונית מזינה כל העת את התהליך הזה, הגורם לאנשים שלכאורה נראים שפויים להתאבד, כמו עורכת-הדין שנכנסת למסעדת *מקסים*, מסתכלת סביבה, רואה את הילדים צוהלים, נשים, גברים, משפחות, מסלקת את הסייען שבה אתה, משלמת את החשבון ומתפוצצת. לא מדובר כאן באדם מהשוליים. מדובר באישה שבאה ממרכז החברה הפלשתינאית, עם השכלה גבוהה. ואני יכול להביא דוגמאות נוספות. זו תוצאה של הסתה, שבמרכזה שלילת דמותנו בכלל כיצורי אנוש. נוסף על כך, יש שלילה של ישראל בספרי הלימוד. עיון בספרי לימוד רבים, ומחקרים מסוימים שניהלנו בעניין, מאשרים זאת.

בספרי גיאוגרפיה לכיתה ו', למשל, אין אזכור של מדינת ישראל לצד מדינה אחרת. יש רק ציון של ערים פלשתיניות שהיו פעם, יפו, חיפה ואחרות, או ערים

שיהיו בעתיד. ההסתה הקשה הזאת מתלווה גם לתשתיות אזרחיות כמו ארגון החמאס, שפועל באורח חופשי למדי ומזרים לעצמו כספים. במסגרת התשתית של אוניברסיטאות, גני ילדים, בתי-ספר יסודיים ועוד, מזינים מערכת שלמה של הסתה בלי שהמערכת הממלכתית מטפלת בכך. כאן אנחנו עדים לטרור שתכליתו היתה, לדעתי, לשבור אותנו, אולי בהשראת הנסיגה מלבנון, ו"להכין" אותנו לקראת קבלת תפישת השלום שלהם.

לדעתי, המודל הזה תקף גם היום. כל מנהיג פלשתיני שניסה לקום ולערער על השיטה פשוט נעלם. אבו מאזן קבע שהטרור איננו משרת את האינטרס הפלשתיני, ולא קבע זאת מתוך אהדה לישראל וליהודים. אין לו שום סימפטיה אלינו. הוא קבע זאת מתוך חשבון נפש שלו לאחר שהגיע למסקנה – ואת זאת שמעתי גם באופן אישי – שאין לפלשתינאים מה לעשות עם הטרור. עדיף לחזק את האהדה הבינלאומית ולהכריע את הישראלים סביב שולחן הדיונים. הוא ניסה לצבור כוח ולכוון מנגנונים שיתמודדו עם הטרור, אך לא צלח ופשוט נעלם.

אפשר לומר לזכותו של אבו עלא שהוא אפילו לא מנסה. עומדים לרשותו מנגנונים אך הוא לא יכול להפעיל אותם. לידיעתכם, מתוך 130,000 עובדי ציבור, עובדי מזינה ברשות הפלשתינית, 50,000 איש מקבלים משכורת כאנשי ביטחון, שגם אם היו רוצים לעשות משהו, אינם יכולים לעשות דבר כי זו ההנחיה שהם מקבלים בצינורות הפיקוד.

כשחתמנו אתם על הסכם עמדתי בראש הצד הישראלי. נוהגים להאשים אותנו שהפלנו את אבו מאזן וכן הלאה. אך מנקודת מבטי זה לא נכון. אני יכול לומר לכם שסיכמנו עם הפלשתינים, לדוגמה, שהם יתמודדו עם תופעת רקטות הקסאם. חיילים או לוחמים פלשתינים עמדו עשרה מטר מהנקודה שבה עמדנו והתאמנו בשיפור טווחי הקסאם עד אשקלון ודבר לא נעשה לעצור אותם. כך גם במנהרות שבהן מברחים נשק ובדברים אחרים.

אז והיום, כל ניסיון לתרגם טיפול כלשהו בטרור למשהו יעיל ומעשי פשוט נדחה. גם היום, כל עוד המנהיגות של ערפאת בתוקף, אין סיכוי שיקום ברשות הפלשתינית מישהו שיוכל לקרוא תיגר על השיטה - הטרור, ועל היעד האסטרטגי. זאת המסקנה שלי.

ומכאן אני מגיע למסקנות מה צריך לעשות. אנחנו במצב חירום ומתקרבים ל-1,000 הרוגים. השאלה מה עושים, והאם יש פתרון, האם יש לנו שותף להסדר מדיני, כמו שהיה לנו עם מצרים וירדן, ואפשר היה אולי למצוא בעבר, במחירים מסוימים, גבוהים, עם סוריה.

ובכן, מה אפשר לעשות? פתרון יסודי של הסכסוך עם המנהיגות הנוכחית, לפי דעתי, יהיה בלתי אפשרי, בגלל הסיבות שתיארתי. קיים אצלם שילוב של אמונה בטרור עם יעד אסטרטגי, שהמשמעות שלו בטווחים לא ארוכים מדי היא איום על עצם קיומנו. המנהיגות הזאת צריכה לפרוש. למסקנה הזאת הגיעו גם בארצות-הברית. הנשיא אמר שיש צורך במנהיגות שונה וחדשה. זהו

טיעון שהאמריקנים חוזרים עליו שוב ושוב. אני משוכנע בזה, גם מתוך היכרות עם הפלשתינאים, בעקבות שעות רבות של מגעים אתם, וגם עם ערפאת, שאליו נשלחתי בשנות ה-90, ואני מכיר אותו מהיכרות מודיעינית שאיננה מבוטלת. אני חוזר ואומר שזה אינו מהווה כל הוכחה, אלא מובא כתימוכין לדברי.

מסקנתי היא שכל מועמד שינסה לחולל שינוי כלשהו לא יצלח. נדרש שינוי עמוק. יש לציין דברים נוספים שמתרחשים ברשות. יש שם תהליך של כרסום בשלטון החוק, מעשי אונס רבים, כנופיות שפורחות וכן הלאה. אינני חושב שהרשות מתפרקת, כמו שיש כאלה שסוברים, כי קשה מאוד לפרק מערכת כזאת הבנויה על חמולות ויש לה מנגנוני הגנה. אבל בסופו של דבר אנו עדים לתהליך שמחליש עוד יותר את הצד השני כצד איכותי. לכן נדרשת הפרישה של ערפאת.

עד אז, היעד הראשון בעיני הוא הפחתת איום הטרור. הטרור הזה הוא בין אסטרטגי לבין קיומי, לא במובן הפיזי, אלא שאם כל מעשי הפיגועים שתוכננו היו מתממשים היינו מתקשים לעמוד בהם. אנחנו מתרשמים רק מפיגועים שמצליחים, אבל כמעט כל יום-יומיים מסוכל או נתפס מחבל עם עשרה קילו או 15 קילו חומר-נפץ בדרכו לפיגוע. כאן, למרבה המזל, הצלחנו להגיע להישג מרשים של שילוב יכולת מודיעינית יוצאת-דופן עם עבודה מבצעית מהירה מאוד. למרות כל הביקורת שנמתחת אצלנו מכל מיני חוגים, ברוב המקרים הפעילות המבצעית מכוונת למניעת פיגועים ולהצלת חיי אדם. הגדר הביטחונית חיונית אפוא. טבח שתוכנן ביקנעם סוכל כתוצאה מכך שהמחבלים נאלצו לעשות דרך ארוכה מאוד במקום קצרה מאוד, ומערכת הביטחון, המודיעין והמערכת המבצעית, הספיקו לסכל את תכניתם.

בעתיד, אם תהיה אצלם מנהיגות מבוססת, יהיה צורך לחשוב על פתרון שיתן מענה לכל הבעיות שעמדנו עליהן. עד אז פשוט אינני רואה בעיני רוחי צד למשא-ומתן, ולא יעזור אם נייסר את עצמנו על כך. יש שמדברים על פתרון בינלאומי ויש שמדברים על פתרון בהסכמה. כל מה שנדרש כרגע כתנאי יסוד הוא שיהיה לנו "פרטנר", כמו שהיה לנו במצרים, כמו שהיה לנו בירדן, כמו שהיה לנו בסוריה, וכרגע אין לנו.

דבר דחוף נוסף: אנחנו צריכים לדאוג לכך שהמצב הפנימי ברשות הפלשתינית, מצב האוכלוסייה, לא ידרדר למשבר הומניטרי. אמנם אין רעב או מחלות וכן הלאה, בתי-הספר מתפקדים, בתי-החולים מתפקדים. אבל המצב שם הוא קשה למדי. העוני נפוץ. צריך לעשות הכל כדי להקל על האוכלוסייה מתוך אינטרס ישראלי, לא פלשתיני. זה לא פתרון יסודי. זה פתרון שתומך בכל מאמץ להפחתת הטרור, שאותו אני מגדיר לעת הזאת כיעד המרכזי.

כיוון פעולה נוסף הוא כלפי סוריה המשמיעה זמירות שלום, אך למעשה נותנת חסות לפיגועים קשים מאוד, שתוצאתם עולה על כל מה ששיערנו במובן של היקף הפגיעות בנפש, לצד ההרוגים והפצועים. כשאנו מנתחים את שרשרת הפיקוד שהובילה לפיגוע (למשל כמו במסעדת *מקסים*), מגיעים מהר מאוד למפקדה העליונה הנמצאת בדמשק, משגרת הוראות, נותנת סיוע מורלי, סיוע

כספי, סיוע מדיני, תמיכה באימונים, הקניית שיטות לחימה, שיטות פיגועים וכן הלאה. לפנינו מערכת סיוע מסיבית של מפקדות מבחץ, בחסות סוריה. בניגוד למה שמתרחש מול הגבול הטורקי, שם הטורקים שכנעו אותם בשפתם ה"עשירה יותר" שכדאי להם להפחית את עצמת הטרור, או ניסיונות של הסורים לשנות קצת את מדיניותם לטובה מול עיראק, מול ישראל לא חל שינוי עד לרגע זה.

דבר שני הוא החיזבאללה ואירן, המקימים מדינת טרור זוטא עם כמות עצומה של רקטות, שחש וחלילה יבואו לידי ביטוי. אנחנו עדים למאמץ מסיבי להפעיל רשתות של ערבים ישראלים ופלשתינים בשטחים לביצוע פיגועים ביהודה ובשומרון. כמעט בכל עיר פועלת קבוצה מסוכנת שמתכננת לבצע איזה שהוא פיגוע רצח המוני, כשההפעלה שלה היא מבחץ על-ידי מערכות שבסופו של דבר התמיכה הסורית בהם חיונית.

לסיכום, אני סבור שפתרונות קסם צריכים להיבחן בצורה מאוד מדוקדקת. אני חושב שפתרונות כמו ירדן כ"מולדת חילופית", כפי שציינתי בתחילת דברי, אינם סבירים. פתרונות הבנויים על משא-ומתן, לפחות עם ההנהגה הנוכחית, כמו למשל פתרון על-ידי חלוקה – לא ישנו מאומה, לדעתי, בצד הפלשתינאי. הכיוון של המנהיגות הנוכחית עדיין יהיה מערבה.

אם ערפאת לא יפרוש במהרה הוא עלול להוריש לנו מנהיגות שתמשיך את דרכו. אם זה יקרה בטווחים סבירים עדיין יש סיכוי שאנשים שחושבים על פתרון מדיני ללא טרור יתחזקו או יוכלו לגבש סביבם איזו שהיא תמיכה. אני חוזר ואומר שהיעד המרכזי כרגע, לשנת העבודה 2004, הוא הפחתת הטרור, שכן הטרור כפי שהוא משתקף מהצירוף של מספר ההתרעות, העומד בדרך כלל על 50 ידיעות איכותיות, למספר הסיכולים, המדהים בהיקפו, בצירוף הפיגועים שמצליחים פחות, יוצר תמונה של האיום האסטרטגי המידי ביותר כיום. כמו שצוין כאן בצדק, יש הפחתה מסוימת בעצמת האיומים על ישראל. אין כרגע קואליציה עוינת. מדינה עוינת כמו סוריה אפילו לא שוקלת לתקוף את ישראל.

למעשה, ניצבים לפנינו באופק שני איומים כבדים: איום הטרור - האיום הפלשתיני כפי שהצגתי אותו, והאיום הגרעיני. והערה אחרונה: צריך לומר בסיפוק שהיעדרו של איום מצד קואליציה עוינת נובע בין היתר מכך שהניסיון ליצור אותו נכשל למרות מאמצים, כולל של ערפאת אישית, לזעזע את המשטרים בירדן ובמצרים כדי להעלות את המחיר שאנחנו משלמים בעימות הזה. ערפאת נכשל בשורה ארוכה של הנחות. הוא איבד את התמיכה של ארצות-הברית, שהשיג אותה במאמצים רבים. הוא לא הבין את משמעות אירועי 11 בספטמבר ואיבד את הלגיטימיות שלו בארצות-הברית וגם באירופה.

ערפאת גם לא הצליח לזעזע את היחסים בין ישראל למדינות כמו הממלכה ההאשמית של ירדן ומצרים. השלום הזה, קר ככל שיהיה במצרים וחם יותר עם ירדן, הוא חיוני, במיוחד כאשר בנסיבות הקיימות בהן העורף האסטרטגי של כל קואליציה כזאת, בדמות המשטר הקיצוני של סדאם חוסיין, התמוטט.